

/ 68

पादोबा

मार्च १९९६

**Statement about ownership of CHANDAMA (Madras)
Rule 3 (Form VI), Newspapers (Central) Rules, 1956**

1. Place of Publication	'CHANDAMAMA BUILDINGS' 168, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026
2. Periodicity of Publication	MONTHLY 1st of each calendar month
3. Printer's Name	B. V. REDDI
Nationality	INDIAN
Address	Prasad Projects Private Limited 168, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026
4. Publisher's Name	B. VISWANATHA REDDI
Nationality	INDIAN
Address	Chandamama Publications 168, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026
5. Editor's Name	B. NAGI REDDI
Nationality	INDIAN
Address	'Chandamama Buildings' 168, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026
6. Name and Address of Individuals who own the paper	CHANDAMAMA PUBLICATIONS PARTNERS. 1. Sh. B. VENKATRAMA REDDY 2. Sh. B. V. NARESH REDDY 3. Sh. B. V. SANJAY REDDY 4. Sh. B. V. SKEARATH REDDY 5. Sh. B. PADMAVATHI 6. Sh. B. N. RAJESH REDDY 7. Sh. B. VASUNDHARA 8. Kum. R. L. ARCHANA 9. Kum. B. L. ARADHANA 'Chandamama Buildings' 168, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026

I, B Viswanatha Reddi, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

B. VISWANATHA REDDI
Signature of the Publisher

1st March 1996

विद्य-समाचार

पोलिओचे समूळ उच्चाटन

पो लिओ मुलांना विकलांग बनवणारा एक अर्घकर रोग आहे. पोलिओ-पोषित मुलांमध्ये पाहिले की त्यांच्या बाई-वहिलांच्या मनोव्यक्तीस सहज कल्पना करता येते. दुर्मिळ वातावरणात या रोगाचे कीटाणु बालकांच्या शरीरात प्रवेश करतात. त्यामुळे पाठीच्या मज्जासंस्थांची हानी झाली. त्यांच्या मज्जा-संस्थांचा परिणाम होतो आणि आपल्या नसांवर नियंत्रण ठेवता येत नाही. या रोगाने फळांजलेल्या मुलांना आपल्या हाता-पायांचा नीट उपयोग करता येत नाही. एकेका हात रोग बालका की त्याच्या तावडीतून मृत्येचा शत्रू बनतो. अश्व होत नाही. म्हणून या रोगापासून मुलांना वाचवण्याचा प्रयत्न सुरू आहे. नि तो म्हणजे हा रोगापासून दूर राहणे.

अमेरिकेचे सुप्रसिद्ध माणको डॉबोव्हिस्ट जोनास एडवर्ड साक यांनी १९५४ मध्ये पोलिओ निरोधक लशीचा शोध लावला. एका निष्पत्तीत त्यांच्या जातीत मुलांना ही लस टोचणे आवश्यक आहे. ही लस टोचल्यामुळे बालकाच्या मज्जासंस्थेत पोलिओपासून संरक्षण मिळते. या लशीने पोलिओचे उच्चाटन करणे शक्य आहे हे दिसून येते. साक यांनी जाणवले, परंतु या साक-लशीचा फायदा फार थोड्याच मुलांना होऊ शकला. बहुसंख्य बालक या लशीपासून वंचित राहिले.

काही वर्षांनंतर अमेरिकेचे एक कुबेर मायको डॉबोव्हिस्ट जल्मले. डॉबोव्हिस्ट यांनी पोलिओ निरोधक बाणही एका औषधाचा शोध लावला. या औषध-नॉक्सोनचे काही थेंबे तोंडा द्वारे बालकांना द्यावे. या औषधा पद्धतीमुळे औषध सर्वसाधारण लोकांच्या आवाक्यात आले. निरनिराळ्या देशांच्या सरकारांनी हे औषध मागविले व आपल्या देशातील बालकांसाठी त्याचा उपयोग केला. या औषधाचे दोन थेंबे मुलांच्या तोंडात टाकले म्हणजे झाले, पण हे सर्व मुलांच्या तिसऱ्या

वर्षापर्यंत झाले पाहिजे.

श्रीनगराच्या डॉबोव्हिस्टांनी असाच कार्यक्रम सुरू मानता जाई. त्याचे उद्घाटन करण्यासाठी प्रयत्न केले गेले व त्यात सफलता मिळाली. सन १९९५ च्या शेवटपर्यंत पौर्वा देशांनी आपल्याला 'पोलिओ-रहित देश' म्हणून घोषित केले. आपला देश ही अत्यंत सत्ता देशांनंतर आपल्याला पोलिओ-रहित बनवण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

जगभर पोलिओ-पोषित बालकांक आहेत. त्यातील अर्धपणून अधिक रोगी तर आपल्याच देशात आहेत. म्हणून नसाचे लक्ष आपल्यावर केंद्रित झाले आहे. आपल्या सरकारच्या लक्षात ही गंभीर परिस्थिती आली आणि आता भारतात पोलिओ-उच्चाटनासाठी कंबर कसली आहे. भारताने ९ डिसेंबर व २० जानेवारी हे दोन दिवस 'पोलिओ उच्चाटन दिन' म्हणून घोषित केले. तीन वर्षांच्या सर्व बालकांना जवळच्या नारोथ-केन्द्रात नेऊन त्यांना पोलिओ-प्रतिबंधक औषधाचे थेंबे पाजले जावेत असे जनतेला आवाहन करण्यात आले. आपल्या देशातील ७५० लाख बालकांना या औषधाची आवश्यकता आहे. गेल्या ९ डिसेंबर व २० जानेवारी या दोन दिवशी संपूर्ण देशभर लाखो बालकांना हे औषध देण्यात आले.

हा कार्यक्रम यशस्वी बनविण्यासाठी केवळ सरकारच नव्हे तर अनेक गैरसरकारी संस्था ही मदत करीत आहेत. हा कार्यक्रम असान उभा आहे आणि तीन वर्षे सतत चालू राहिला तर आपला देश मुद्दा 'पोलिओ-रहित देश'च्या यादीत येऊ शकेल.

आपण आपले मित्र, मातेवार्क, शेजारी यांना या कार्यक्रमाची सविस्तर माहिती द्यावी. जगात पोलिओचे समूळ उच्चाटन करण्यासाठी सर्वांच्या सहकार्याची अपेक्षा आहे.

इच्छा आणि आवश्यकता

विदेहचा राजा वेशंतर कानून राज्यात हिंमत असे. एकदा तो अमाच हिंडत अमता अंधारात पहला आणि त्याच्या पायांना व डोक्याला जखमा झाल्या. एका गरीब माणसाने काही झाड-पाल्याचा रस काढून तो जखमांवर लावला.

राजाला थोड्या वेळात बरे वाटले व त्याने गरीबाची विचारपूस केली.

“मी आपला एक गरीब माणूस आहे. माझ्याबाबत काही जाणून आपण काय मिळवणार?” गरीबाने विचारले.

“तुझा इच्छा पूर्ण करण्याचा मी प्रयत्न करीन.”

गरीबाने आपली इच्छा सांगितली - “मी या देशाचा राजा होऊ इच्छितो.”

“धन, कीर्ति आणि सुख सर्वांचाच हवं असतं. पण राजाच्या भाग्यात या गोष्टी नसतात हे तुला माहीत नाही असे वाटतेय.”

हमत राजा म्हणाला.

“असं का बरे. आपण म्हणताहात?” आश्चर्याने गरीबाने विचारले.

“राजा जवळ खूप धन असतं, पण ते सर्व धन प्रजेचं असतं. राजाला कीर्ति मिळते, पण त्याहून अधिक जपकीर्ति. राजाला पुष्कळ सुख मिळतं, पण त्याहून अधिक जबाबदाऱ्या त्याच्यावर असतात. म्हणून या तिन्ही गोष्टींमुळे सामान्य माणसाला जरी सुख मिळाले तरी राजाला मिळत नाही.” राजा म्हणाला.

“तुजं म्हणणं बरोबर आहे. काही जबाबदारी नसली म्हणजे कसं छान वाटतं. आंवां राहिली संपत्तीची गोष्ट! धन शाश्वत वस्तू नाही. कीर्ति मिळाली की त्याच्या बरोबर अपकीर्ति येतेच. धन, कीर्ति वा सुखासाठी राजा वतायची माझी इच्छा नाही. पण माझ्या समोर कोणी माझी प्रशंसा करावी

असं मला फार वाटतं. राजाला ज्येश्ठ कित्येक काव्यं रचली जातात. सामान्य माणसाच्या भाग्यात हे नसतं.” गरीब बोलला.

हमत राजा म्हणाला - “ठीक आहे तर. तुमी ही इच्छा पूर्ण होईल.”

जेरात हमत गरीब म्हणाला - “इतून पुढे तू सतध रहा व. पुन्हा जसा कुठे पळू नकोस.” आणि तो निघून गेला.

राजा त्याच्या मागे जात राहिला. जवळच्या त्याची झोपडी होती. तिथे तो एकटाच राहायचा.

दुसऱ्या दिवशी राजाने एका कवीला त्या गरीबाच्या घरी पाठवले. त्याला पाहून गरीबाला मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने विचारले - “महाशय, आपण माझ्या घरी कशासाठी आला असाहत वर?”

“तुझ्यावर मी एक काव्य-रचना करू इच्छितो!” कवि म्हणाला.

गरीबाने विचारले - “माझ्यात अशो काय विशेषत आहे?”

“आपण आपले जीवन मला सविस्तर सांगा. त्यातून मी योग्य तो आशय निवडीन.” कवि म्हणाला.

गरीबाचा जन्म झाला आणि लवकरच त्याचे बडील वारले. जो वड्डा वर्षाचा झाला नि त्याची आई त्याला सोडून गेली. गावतील काही प्रतिष्ठित लोकांस वाटले की हा जेव्हा राहील तेव्हा तुकसान होईल, म्हणून त्यांनी

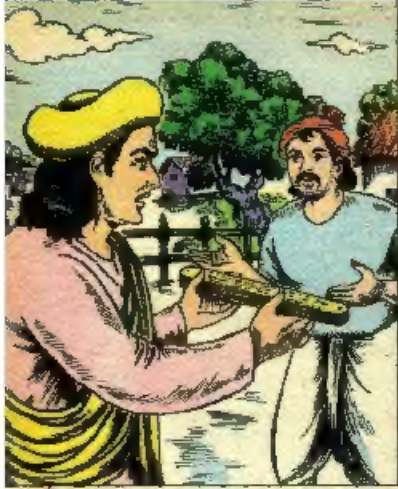

त्याला एक झोपडी बनवून दिली व तेथे तो राहू लावला. तो सकाळी जंगलात जाई नि लाकूड-काढा गोळा करून आणी. तो विकून तो आपला उदर-निवाह कसा-बसा करी.

“तू खेब जंगलात जमतास, मग कधी एकादं धाडसाचं काम केलंस की नाही?” कवीने प्रश्न विचारला.

“मला जंगलात एकदा एक कोल्हा दिसला. मला शीति वाटली नि मी पळून आलो. पण लाकूडं आणली नाहीत तर खाऊ काय? म्हणून पुन्हा जंगलात जायला सुरुवात केली.” गरीबाने आपल्या धाडसाची कहाणी सांगितली.

“तू मोठा दयाळू दिसतो आहेस. संकटात

सापडलेल्या लोकांना मदत करतोस की नाही?" कवीने विचारले.

एक दीर्घ श्वास सोडत मरीब म्हणाला - "वेळ झाली तर माझ्याकडून जमेल तेवढी मदत करण्याचा प्रयत्न करतो मनापासून. पण याचा अर्थ मी मोठा दयाळू आहे असा नाही. स्वतः परमेश्वर निरनिराळ्या वेळात वेळून भक्तांची परीक्षा घेतो असं म्हणतात. अशा परीक्षेत पास व्हावं असं वाटतं मला."

"वेळ मिळाला तर बाणखी काय कराय करतोस? कविता बघेरे वाचतोस?" कवीने विचारले.

"बुध मेहनत करतो. काही काव्य वाचायला घेतलं की झोप घेते. मग मस्त

झोपतो!" मरीबाने उत्तर दिले.

"बरे वा! तुझ्या सारख्या मरीबाला काव्याची आवड आहे ही विशेष गौरव आहे. यामुळे तुझी प्रशंसा करतो जेव्हा घोंघीन." आश्चर्य व्यक्त करीत कवि म्हणाला.

मरीब उत्साहपूर्वक म्हणाला - "काव्याची अभिरुचि ग्हाली तर चालेल कसं? भविष्यत कोणी माझ्यावर काव्य-रचना केली, तर ते काव्य मला समजायला नको का?"

"बरे जमाव्या, तू तर कर्म-दरिद्र! तुझ्या सारख्या दरिद्री माणसावर मला काव्य रचयला लागणं हे माझं दुर्भाग्य!" असं म्हणत कवीने एका तड-पंखावर एक छोटा खंड-काव्य लिहिलं आणि ते त्याच्या हाती देऊन कवि निघून गेला.

मरीबाने आनंदाने ते खंड-काव्य वाचले. त्याच्यावरच ते काव्य रचलेलं होतं. प्रत्येक काव्यात त्याची प्रशंसा केलेली होती.

त्या दिवसापासून रोज रात्री मरीब आपल्या झोपडीजवळच्या झाडाखाली एक दिवा लावून बसे आणि येणारा-जाणाराला ते काव्य ऐकवी. शेवटी तो प्रश्न करी - "ही कविता कुणावर रचली आहे माहीत आहे? माझ्यावर, म्हणून माझ्यावर!"

कविता ऐकून लोक म्हणत - "इतकी सुंदर कविता करणाऱ्या कवीला तुझ्या सारख्या दरिद्री माणसावर काव्य रचयला लागलं हं!

महादरिद्र आहे तो. अशा कवीला तुझ्यावर काव्य-रचना करावी लागली हे त्याचे केवढे दुर्भाग्य! या देशाचा राजाच याला जबाबदार आहे!" या सर्व गोष्टी राजाच्या ही कानांपर्यंत पोचल्या.

एके दिवशी राजा नेहमीप्रमाणे वेष्टांतर करून त्या मरीबालाच्या झोपडीपाशी आला. त्याने मुद्दामच पडण्याचं नाटक केले. पण या वेळी मरीब जागला उठला नाही. तो झाडाखालीच नसून राहिला.

घोड्या वेळाने राजा स्वतःच उठला आणि मरीबाजवळ जाऊन म्हणाला - "यापूर्वी मी तुला एकाच आशीर्वादा विला होता. तुला जे पाहिजे ते मिळालं. जर यावेळी मला मदत केली असतोस, तर तुझी जाणशी एकादी

इच्छा पूर्ण करायचा माझा विचार होता. पण तू मला मदत केली नाहीस, आता मी तुला आशीर्वाद कसा देऊ?"

"तुझ्या आशीर्वादाची मला भीतीच वाटते!" मरीब म्हणाला.

राजाने विचारले - "का बरे?"

जेकं बाजवीत मरीब म्हणाला - "मी मूर्ख, माझी इच्छा पण मूर्खगिरीची! तू तर बुद्धिमान आहेस. ज्यामुळे मी सुखी होईन, असा तरी आशीर्वाद द्यायचा होतास. तसं न करता तू माझी इच्छा पूर्ण केलीस. कवीने माझ्यावर कविता केली आणि निघून गेला. त्यामुळे माझे पोट थोडेच भरणार? मी मरीबन राहून गेलो, त्या काव्याचा मला काय फायदा? मी ज्यांना हे काव्य ऐकवतो, ते माझ्या

मूर्खपणावर हसतात. कवीला नि देशाच्या राजाला शिष्या देतात. निदान कवीला तरी संतोष वाटायला हवा, ती ही नाही! काव्य-रचता कैलावर कवीने मला नि आपल्याला दोष दिला. तुझ्या आशीर्वादामुळे कुणालाच संतोष वाटला नाही!”

“तू तर त्या दिवशी असं बोलत होतास की तुला सर्व काही माहीत आहे. तुला उपयुक्त अशी एकादी इच्छा सेव्हा का धकट केली नाहीस?” राजा साराज होत म्हणाला.

शरीरक होनतापूर्वक म्हणाला - “महाराज, मनुष्य आपल्या इच्छाबाबत किती अनभिज्ञ आहे हे परमेश्वर आणतो, म्हणून ज्यात माणसाचे कल्याण आहे, तेच परमेश्वराने माणसाला दिले आहे. माणसाला मृत्यु नको असतो, परंतु मृत्युमुळे मनुष्याच्या जीवनाला अर्थ प्राप्त होतो हे सत्य आहे. मनुष्याला रोग नको असतो, पण आरोग्य-सुखाचा आनंद तेव्हाच समजतो, जेव्हा रोग त्याला पछाडतो. माणसाला वेदना नकोशा असतात, पण वेदनांवाचून रोगाचे ज्ञान कसे होईल. रोगमुक्त

होण्यासाठी त्याची चिकित्सा तो करी करीत? परमेश्वराने मनुष्याला जे जे दिले आहे, त्यातील त्याच्या कल्याणाची इच्छा माणसाला ठाऊक नसते. मनुष्याच्या सुख-शांतीसाठी परमेश्वराने अनेक गोष्टी दिलेल्या आहेत. मी तुला परमेश्वर समजून काही मागितले आणि मी जे मागितले ते तू दिलेस. तुझ्यात शक्ति आहे. तुझ्या आशीर्वादात बळ आहे, पण तू परमेश्वर नाहीस. तुझ्या आशीर्वादामुळे माझ्यातील परीपकाराची प्रवृत्ति नष्ट झाली, दुसऱ्यांना मदत करणाऱ्या माझ्यातील गुण तुला झाला.”

शरीराच्या बाबतच्या बोलण्यात राजाला एक गूढ अर्थ सापडला. पुढच्याच दिवशी राजाने शरीराला एक नोकरी दिली. आता तो सुखाने आपले जीवन जगू लागला. राजाने एक बूग्यात बांधली - लोकांची काय इच्छा आहे, यापेक्षा त्यांची आवश्यकता काय आहे हे पाहून त्यांना योग्य ती मदत करायची. यामुळे राजा अधिक लोकप्रिय झाला व त्याची कीर्ति सर्वत्र पसरली.

लुटारू राजा

रूप जुनी गोष्ट. विप्लव प्रान्तात अनेक लहान लहान राज्ये असत. त्यातल्या अलकनन्दा राज्याचा राजा होता अमरसिंह. अमरसिंह वीस वर्षांचा असतानाच त्याच्या पित्याचे निधन झाले. ‘अस्सपासची लहानसहान राज्ये जिंकून आपण त्यांचा सम्राट व्हावे’ अशी त्याची आधीपासूनच इच्छा होती. परन्तु त्याची सैनिकसंख्या कमी होती.

मन्त्री धर्मपाल याला अमरसिंहची इच्छा माहीत होती, त्यामुळे तो ‘आपली राज्य विस्ताराची आकांक्षा शुचित नव्हे’ असे म्हणून राजाला अमेकदा सावध करी.

परन्तु अमरसिंहला आपला मन्त्र्याचा हिलोपदेश आवडत नसे. त्याला वाटे - “सैन्याच्या मदतीने मी अस्सपासच्या राज्यावर कब्जा मिळवीन. मग एकादा महाराजा नकीच आपल्या कान्येशी विवाह करून देईल.”

आपल्याला आवश्यक असणारे अपार धन मिळवण्यासाठी त्याने एक योजना बनवली. या योजनेनुसार त्याने आपल्या सैन्याच्या लहानलहान तुकड्या बनवल्या अन् त्या त्या तुकड्यांच्या अधिकाऱ्यांना अस्सपासच्या राज्यात घुसून तेथील जनतेला लुटायची आज्ञा दिली.

आपल्या गावातून होणाऱ्या वा लुटीबद्दल जनतेने आपापल्या राजांकडे तक्रार केली. हे लुटारू अलकनन्दा राज्यातले असल्याबद्दल ही ते म्हणाले, निकट भविष्यातच या लुटमारी बन्द केल्या जाईल असे आश्वासन त्या राजांनी प्रजेला दिले.

या लहान राजांपैकीच एक कजपुरीचा राजा होता. आपल्या राज्यात बालणारा प्रकार कळवण्यासाठी त्याने आपला एक दूत अमरसिंहकडे पाठवला.

अमरसिंहाने दूताचे साबर स्वागत केले

आणि तो म्हणाला, "ते लुटारू केवळ तुमच्याच नव्हे, तर माझ्याही राज्यात धुमाकूळ घालत आहेत. आपली राज्य डोंगराळ अन् वनप्रदेशात असल्यामुळे ते आपला काय वेधशक करत आहेत. त्यांचा समाचार घ्यायचं काम मी करीनच असे सांग आपल्या राजाला."

या खेपेला प्रधान धर्मपालने जोरदारपणे सखधगिरीचा इशारा देत अमरसिंहला म्हटले, "महाराज, आपली ही वायणूक राजधर्माच्या अगदी विरुद्ध आहे. कधी ना कधी इतर राजांना छरी गोष्ट कळून चुकेलच अन् मग ते एकत्र होऊन आपल्या राज्यावर हल्ला करतील."

पण मोठ्या बेमवडिने हसत अमरसिंह बोलले, "प्रधानजी, तुम्ही मुळीच घाबरू नका. ते सर्वजण एकत्र येण्यापूर्वीच मी लुटलेल्या घनाच्या मदतीनं मोठ्ठ सैन्य भुमरून त्यांच्यावर हल्ला करीन, मग कसला धोका आपल्याला?"

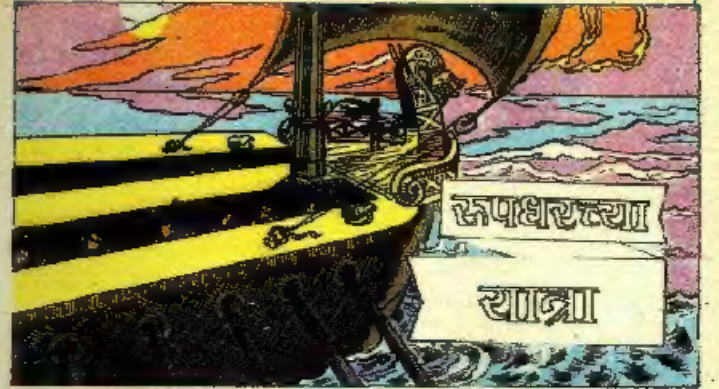
इकडे बळगिरीच्या राजाला आपल्या सुध

हेराकडून नवी समजले की, उटाकुची पथके पाठवणारा स्वतः अमरसिंहच आहे. त्याने एके दिवशी स्वतःच अचानक अमरसिंहाच्या किल्ल्यावर हल्ला केला. त्याचे जे काही थोडे सैन्य होते ते सारे निरनिराळी पथके बनून नूतनारीसाठी जंगले व डोंगरातून फिरत होते. त्यामुळे आता त्याच्या किल्ल्याचे रक्षण होणे अशक्य झाले.

स्वतः राजा अमरसिंह आपल्या मंत्र्यासह कसाबसा सुध द्वारावाटे जीव वाचवून पळून गेला. मंत्र्याला तो विचारू लागला, "प्राण रक्षणासाठी आता आपण काय करचं?"

शान्त स्वरात मन्त्री उत्तरला, "आता ना आपण राजा आहात आहात, अन् ना मी मंत्री आहे. आपली अन्यथाची कमाई असपासच्या राजांना जिंकू शकली नाहीच, पण असेल तुमच्यावरच संकट गुदरलं, तुमचे प्राण संकटात सापडले. आता तुम्ही इथून कुठेतरी पळून जावं हेच श्रेयस्कर!"

अमरसिंहाला आपली चूक कळून चुकली अन् तो जंगलाकडे पळून गेला.

७

(एखाद्या प्रामाणिक अथवा चिन्तितेव्याने ना व पुढास नेलेल्या अनेक लोकांच्या ऐकल्यांना घेऊन, लवकरच तो व कविव्यासाच्या आपल्या सुबहु-सांगी संकेतिकपून माहिती असून घेऊन तो कागदाचा साधीदारांजल स्वदेशी जावला निघाला, वाटेत त्याने स्वतःचे व साथीदारांचे नावकन्यांपासून रक्षण केले व तो सूर्यमगनाची पसुसंदा बसलेल्या वेद्यजवळ पोचला. तेथील पसुंजी आपल्याला काही देणे-वेणे नाही किंवा त्यांच्याकडे नुसते पहाणारही नाही असे बघत घेऊन रक्तधरने आपल्या साथीदारांना तेथे जुलूमची परवानगी दिली.)-मानार

श्रीकांती आपली नाव पाण्यावाहेर ओढून झाले. आकाश दुर्गांनी भरून गेले. बांधून ठेवली. जवळच एक पाण्याचा वाहता दक्षिणेकडून जोरदार वारे वाहू लागले. तरा होता. झऱ्याजवळच सर्वजण बसून श्रीकांती आपली नौका एका सुरक्षित गुहेत ओढून नेली. साथीदारांना पुन्हा एकदा इशारा देत रूपधर म्हणाला, "दोस्तांनो, आपल्याकडे साण्यापिण्याचा भरपूर साठा आहे. तेव्हा इथे असणाऱ्या पशूंकडे दुकूनही पाहू नका. त्यांच्यापासून दूरच रहा. वात एवढी तिसऱ्या प्रहरी भयानक वाढत सुरू जराही जागझोक घडली, तरी आपण

श्रीक श्रीरामिक कथा

सूर्यविजयी ब्रह्म केल्यासारखे होईल. अन् तसे घडले, तर मात्र आपला अभाव होण्याची मुळीच शक्यता नाही. सावध रहा सर्वजण!"

रूपधरच्या साथीदारांचीही हकनाक मरायची इच्छा नव्हती. त्यामुळे त्यांनी आपल्या सरदाराची इशारा नीट लक्षात ठेवला व आपली कसतीही हानी होणार नाही अशी त्यांनी काळजी घेतली. एक महिनाभर हवा वादळीच राहिली. नौकेतला अन्नसाठा संपून गेला. नंतर तेथील पक्ष्यांची शिकार करून त्यांना आपले पोट भरावे लागले, मासेही पकडाने लागले, पण एवढ्याने त्यांचे पोट पुरेसे भरेनासे झाले; ते अर्धपोटी राहू लागले.

या संकटातून सर्वांना वाचवण्यासाठी रूपधर एका गुहेत बसून प्रार्थना करू लागला. त्याला तेथेच झोप लागली.

इकडे मागाने आपल्या साथीदारांना म्हणाला, "दोस्तानो, आता मांस जेलणं लक्षपूर्वक ऐका. माणसाने भुक्तेने मरण हा प्रकार अत्यंत चाईट! तेंव्हा आता आपण कतलाही संकोच न बाळगता इथले पशु पकडू या. इधकाला कधी पोचू शकलोच, तर तिथे सूर्यदेवतेचं अन्न भलंसोठं मिळि व्हाय आपण, पण आता पशु आपण आपण पद्धतशीरपणे प्रायता करून त्यांना जळी देऊ अन् नंतर त्यांना खाऊन आपले प्राण वाचवू. इतकं करूनही आपल्यावर सूर्यदेवतेचा कोप झाला, अन्य देवतांची आपल्यावर कृपा न झाली, अन् आपण समुद्रात मध्येच कुडून गेलो तरी बेहतर ! या वेदनेतून मुक्त तरी होऊ, या निर्जन बेटावर भुक्तेने तडफडून मरणामेधा खरं पाणी पोटात घेऊन मरू या."

मायावोच्या या बोलण्याने ते ग्रीक मैनिक फार घुंभ झाले. निर्भय होऊन निःसंकोचपणे त्यांनी चांगली घडपुष्ट जनावरे पकडून आणली. शाबूत जळीविधी करून नंतर त्यांचे मांस शिजवायला त्यांनी सुरुवात केली.

इतक्यात रूपधर जागा होऊन आपल्या साथीदाराकडे येऊ बसला. सांव अंतरावर असतानाच त्याला मांस शिजत असल्याचा वास आला. आपल्या अनुपस्थितीत आपल्या

मागसांनी सूर्यदेवाशी ब्रह्म केल्याचे त्याने ओळखले. तो त्यांच्यावर खूप रागाळला. पण आता काय जुपयोग? व्हायचे ते होऊन गेले होते.

जे पशु ग्रीकांनी मारले होते, त्यांचे मांस ते सहा दिवस खात राहिले. सातव्या दिवशी वादळ थांबले. रूपधर व त्याच्या साथीदारांनी ताबडतोब नौका समुद्रात नेली व ते निघाले. पहाता पहाता ते सूर्याची पशुसपदा असलेल्या त्या बेटापासून दूर गेले. आता समुद्र व आकाश याशिवाय नजरेला काहीच दिसत नव्हते.

अशातच आकाशाच्या मध्यावर एक काळा ढग दिसू लागला, पश्चिमेकडून भयानक आवाज करत वारा देऊ लागला. प्रलय होणार असे वाटू लागले. नौकेची डोलकाठी 'कडाडकड' आवाज करत मध्येच तुटून कर्णधाराच्या डोक्यावर कोसळली. तो जागच्या जागीच मरून समुद्रात कोसळला. इतक्यात नावेवर बोज कोसळली आणि ती तुटून छिन्नभिन्न झाली. रूपधरचे सारेच साथीदार समुद्रात पडले.

रूपधरला मात्र एक लाकडी खांब सापडला व त्याच्या आधाराने तरंगत तो पोहत राहिला. आता पश्चिमवारा थांबून दक्षिणवायाने जोर धरला. 'हा वारा कदाचित आपल्याला एकादा धोक्यात अडकवेल किंवा पुन्हा अलट दिशेला नेऊन

विध्वंसिनीच्या तोंडी देईल' अशी भीती त्याला वाटू लागली. त्याची शंका खरी निघाली व सकाळपर्यंत त्याच्या खांबाने वाऱ्यामुळे त्याला त्या भोवऱ्याकडे नेते, पण केवळ भाग्यामुळेच त्या दोन्ही संकटातून तो वाचला.

रूपधर अशा प्रकारे नव्वे दिवस हवेचे धळे खात समुद्रातून वहात राहिला. वहात्या दिवशी रात्री तो ओगीजिया नामक बेटावर पोचला. या बेटावर एका गुहेत सम्मोहिनी नावाची देवी रहात असे. गुहेभोवतालचे वातावरण मोठे स्वच्छ व सुंदर होते. सर्वत्र जंगली झाडी होती. झाडीबाहेर मात्र छान हिरवेगार मैदान व पाण्याचे लहानमोठे

घबघबे होते. गुहेच्या दारावर द्राक्षाचे पेल लटकत होते. त्यांवर द्राक्षांचे मुळ्या गुळगुळलेले होते.

रूपधरने या वेदावर पाहून ठेवले अन् कसातरी स्वतःचा तोल संभाळत, अडखळत, चालू लागला. सम्मोहिनीने पुढे होऊन त्याचे स्वागत केले. ती त्याला आपल्या गुहेत घेऊन गेली. तिने त्याला रुचकर जेवण व स्वच्छ पाणी दिले. नंतर ती त्याला म्हणाली, "तू माझा पति बनून कायम इथेच रहाणार असशील, तर तुला मी म्हातारपणातून मुक्त करीन; तू चिरतरुण रहाशील."

रूपधर लिला नकार देवून दुसरे काही करण्याच्या स्थितीत नव्हता. सम्मोहिनीशी

विवाह करून पाच वर्ष तो त्याच वेदावर राहिला. पण स्वदेशी परत जाण्याची त्याची इच्छा जास्त जास्तच प्रचळ होत राहिली. विचारा मन भारून समुद्रकिनाऱ्यावर बसून वेळ काढी.

सम्मोहिनीने रूपधरच्या मनातली इच्छा बरोबर ओळखली. तो आपला देश विसरू शकणार नाही, हेही तिने ओळखले. एके दिवशी ती त्याला म्हणाली, "तुला पाहून दया येतेय मला. तुला स्वदेशी शाठबायचं ठरवलं आहे मी. काळजी करू नकोस. अठ, झाड तोडून बोडक्यांना एक तराफा बनव स्वतःसाठी. प्रवासात खाण्यासाठी पुरेसा अन्नसाठी देण्याची व्यवस्था करीन मी. कपडे देईन अन् अनुकूल हवाही देईन. तिच्या मदतीनं सुखरूप स्वदेशी जा."

तिचे बोलणे ऐकून रूपधरचे शरीर भयाने सरयरले. तो म्हणाला, "शात नक्कीच काही काळबेर आहे; तुझं काहीतरी कारस्थान असावं यात. नाही तर केवळ एका तराफ्याच्या साह्यानं मी घोर समुद्रातून प्रवाह करावा असा सल्ला कसा दिला असताय नू?" चांगल्या मजबूत नावासुद्धा समुद्रात मोडून जातात, तेव्हा या नुसत्या तराफ्याचा काय भरवसा? 'तू मनापासून मला पाठवत आहेस' याची जोपर्यंत मला खात्री पडत नाही तोपर्यंत माझा श्मशून निघायचा प्रयत्न येत नाही."

"तुझी बुद्धीच वाकडी आहे, म्हणून तुला संशय येतोय. तुला वाटत असेल तर मी शपथ घेते. तुला मदत करावी, एवढाच भुद्देश आहे माझा. मना इतका कठोर समजू नकोस. तुझी अवस्था पाहून, दया आली मला तुझी!" सम्मोहिनी बोलली.

रूपधरला आपल्या गुहेत घेऊन जाऊन तिने त्याला जेवण दिले. नंतर ती त्याला म्हणाली, "घरी परतायची तुझी इच्छा अगदी नैसर्गिक आणि योग्य अशीच आहे. पण घराच्या वाटेवर तुला किती कष्टातून जावं लागणार आहे, ते कळलं तर तू जायचं नावच घेणार नाहीस. आपला निर्णय बदलशील तू. माझा तर असा सल्ला आहे की मृत्यु आणि म्हातारपण पातून वाचून इथेच रहा कायमचा."

बावर रूपधर म्हणाला, "घरी जायची तर माझी अगदी तीव्र इच्छा आहे. मी खरोखरच या संधीच्या प्रतीक्षेत आहे. याच प्रयत्नात तर मी कित्येक कष्ट झेलले; किती संकटांना तोंड दिलं. या वेळीही जर मी संकटात सापडलो किंवा एकादे वेळी मी असहाय झालो, तरी समजेन की मी आपणखी एका संकटातून पार होत आहे; अडचणींच्या मागपिकी हाही एक आहे. यापेक्षा आपणखी तर काही नाही होणार न? पहा, मी तसा खूपच सहनशील आहे."

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच सम्मोहिनीने

एक छारदार कुन्हाड आणि कोयता रूपधरच्या हवाली केले आणि ती स्वतः त्याच्या बरोबर जंगलात गेली. तेथे थुंच थुंच झाडांच्या एक समूह होता. रूपधरने त्यातली वीस झाडे तोडली व ती कोयत्याने तासून काढली. त्यातून त्याने एक छोटीशी नाव बनवली. वरही आणि डोलकाठी ही त्याने नावेवर बसवली. शिडासाठी जखर असणारे वस्त्र सम्मोहिनीने त्याला दिले. नंतर ती नाव रूपधरने समुद्रात नेली.

हे काम पुरे होतहोता चार दिवस गेले. पाचव्या दिवशी सम्मोहिनीने त्याला स्नान घातले, प्रवासासाठी आवश्यक सर्व वस्तु दिल्या. आता कधी पकडून रूपधर नावेत बसला.

प्रवासासाठी अनुकूल वारे बाहू लागले. रात्री रूपधर जराही झोपला नाही. आकाशातल्या तान्याच्या आधारे दिशा ठरवून तो सफर करत राहिला. तो निघाला, त्यावेळी सम्मोहिनीने त्याला सांगितले होते की, 'सप्तर्षी तारे डावीकडे रहातील याकडे नीट लक्ष ठेवून प्रवास करत रहा.'

पंधरा दिवस प्रवास झाल्यानंतर वादळ सुरू झाले. एकाएकी आकाश दाट ढगांनी भरून गेले, वेगवान वारे वाहू लागले. रूपधरला तर वादळ लागले की, आपला मृत्यू आता निश्चित आहे.

'किती दुर्दैवी आहे मी ! द्रौपदीमुद्रात मेलेले वीरच खरे भाग्यवान! त्यांच्या घेतांचा

दहनसंस्कार होऊ शकला. पण मी घात धा अर्थात समुद्रात अवाधासारखा मळून जाणार आहे. असल्या मरणापेक्षा त्या वज्रकायचा मृत्यू फार बरा! तसलं मरण माझ्या नशिबी नाही !' राहून राहून असले विचार त्याच्या मनात येऊ लागले.

'देवतांनी आपला सूड घ्यायचा ठरवलेलं दिसतय' असेही त्याला वाटले. वाऱ्याच्या धक्क्याने वल्ले त्याच्या हातून सुटले अन् दुसऱ्याच क्षणी नाव जाणच्या जागी गोल फिरू लागली. रूपधर पाण्यात पडला; तरीही प्रसंगावधान राखून पटकन् पाण्यावर येऊन तो नावेत चढून बसला. सालीवर होणाऱ्या लाटांमुळे अजूनही त्याची नाव गरगर फिरत होती अन् एकदाच चेंडूसारखी इकडून तिकडे फेकली जात होती.

याच वेळी रक्षकी नावाची एक देवी समुद्रपक्षाच्या रूपाने त्याच्या नावेच्या टोकावर येऊन बसली. तिच्या चोचीत एक वस्त्र होते. ती म्हणाली, 'रूपधर, तुझ्या जिवाला काहीच धोका नाहीय. देवता तुला संकटात टाकू शकतील, पण तुझी ही नाव अगदीच निरुपयोगी आहे. तू हे वस्त्र घेऊन ते आपल्या कमरेला बांध अन् नाव सोडून देऊन समुद्रात बुडी मार. तसं केलंस म्हणजे बुडायचा नाहीस तू. अगदी सुरक्षित किनाऱ्याला लागशील.

रूपधरला रक्षकीच्या बोलण्याचा मुळीच

विश्वास वाटला नाही. त्याला वाटले की, आपल्याला तवन्व्या संकटात इकल्यासाठीच जाळे विणले जात आहे. 'आता आकाश कोसळलं, तरी आपण नाव सोडायची नाही.' या विचाराने तो नावेत अगदी बटपणे बसून राहिला.

परन्तु थोड्याच वेळात वाऱ्याच्या जोरदार धपडेने त्याची नौका तुटून तिची छकले झाली. त्याच्या हाती एका गोल बांब्याचा तुकडा आला आणि तो त्यावर घोड्यावर स्वार झाल्यासारखा बसला. रक्षकीने सांगितल्याप्रमाणे ते वस्त्र रूपधरने आपल्या कमरेला बांधले अन् पाण्यावर बुलाणा पडून हाताने पाणी कापू लागला.

त्या कोलाहलमय समुद्रात अशा प्रकारे तो दोन दिवस पोहत राहिला. तिसऱ्या दिवशी सकाळीच वादळ शान्त झाले अन् थोड्या अंतरावर त्याला किनाराही दिसू लागला. रूपधरला वाटले की, आता आपले कष्ट संपत आलेत. पण क्षणभरत त्याच्या लक्षात आले की पुन्हा ह्येरी मृत्यू आपली

प्रतीक्षा करत आहे. तो 'संपूर्ण किनारा मोठमोठ्या खडकांनी भरलेला होता. समुद्राच्या लाटा खडकांना जोराने धडका देत होत्या. 'एकाद्या लाटेने आपल्याला असे खडकावर नेऊन आपटले तर काप होईल आपले?' अशी भीती त्याच्या मनात अजुभी राहिली.

त्याने विचार केल्याप्रमाणेच घडले. एक जबरदस्त लाट त्याला किनाऱ्याकडे वेळून नेली. रूपधरने सावधपणे समोराची झिळ धट्ट पकडली. पण परत फिरताना ती लाट त्याला पुन्हा समुद्रात घेऊन गेलीच. त्याने हात यात्र या प्रयत्नात सोलून निघाले.

दुसऱ्या वेळी रूपधरने आपल्या पोहोण्याची विशा ब्रबलली. तो तटाला सर्वांत पोहू लागला. थोड्या वेळाने तो एका नदीच्या मुखाशी पोचला, ते पाहून रूपधरच्या जिवात जीव आला. आपल्याला वाचवण्यासाठी तो नदीची प्रार्थना करू लागला. कसातरी तो जमिनीवर पोचला आणि दुसऱ्याच क्षणी बेहोश होऊन पडला.

अंतर

वैलापूरहून सूर्यधूप बारा मैल अंतरावर आहे. राजेन्द्रला काही जवळी कांमासाठी तेथे जायचे होते. नोंकर कामावर न आल्यामुळे त्याला स्वतःलाच घोडागाडी घेऊन जावे लागले.

गावापासून जेमतेम दोन मैलांवर आता अमेल, इतक्यात त्याला बारा तेरा वर्षांचा एक मुलगा चिंताक्रान्त अवस्थेत वाटेत जुभा असलेला दिसला. राजेन्द्रने त्याला प्रेमाने विचारले, "काय झालं रे बाळा? काळजीत दिसतोस? कुठं जायचंय तुला?"

"माझे गाव इथून दोन मैलांवर आहे. इथवर आलो कसायसा; पण आता पुढे चालणं अशक्य झालंय मला. खूप थकलोय, पायही दुखत आहेत फार!" मुलगा अुतरला.

राजेन्द्र त्याला म्हणाला, "बस माझ्या गाडीत; मी सोबतो तुला तुझ्या गाडी."

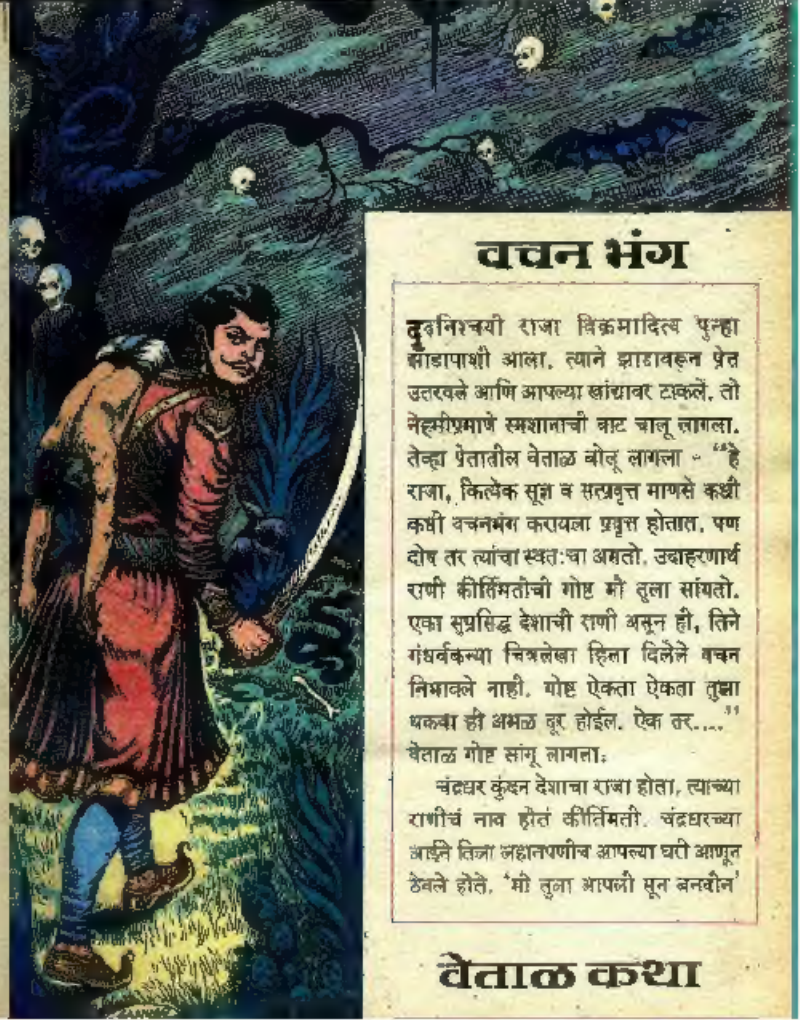
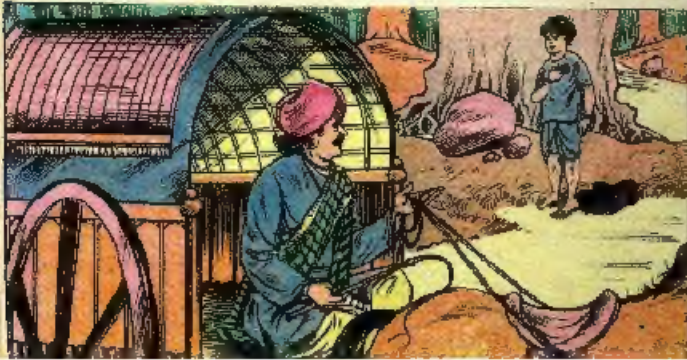
दोन मैल पुढे गेल्यावर राजेन्द्रने गाडी थांबवून विचारले, "कुठंय तुझं गाव."

मुलगा म्हणाला, "आता आणखी तीन मैल अंतर कापायं लागेल."

आणखी दोन मैल गेल्यावर राजेन्द्र व्यंगाने म्हणाला, "काय, आता तरी अंथ का तुझं गाव?"

"नाही. आणखी सहा मैल जावं लागेल आता. तिर्यच आहे माझ्या मामाचं गाव. मी जिथे गाडीत बसलो तो, तिथून मागे दोन मैलांवर माझे आई वडील रहातात. खरंच शांततोय मी, झोटे नाही पात थोडे सुद्धा!" मुलगा बोलला.

त्याचे बोलणे ऐकून त्याच्या लबाडपणाचे राजेन्द्रला मोठेच आश्चर्य वाटले!

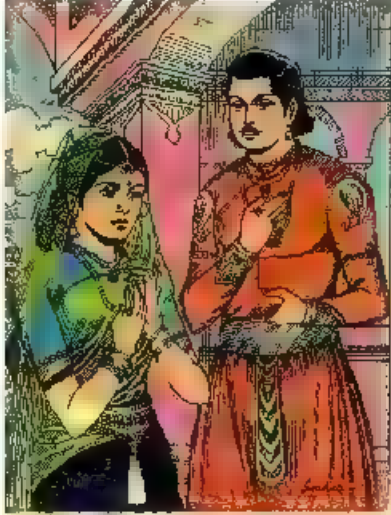
वचन भंग

दुर्धनराज्याचा राजा विक्रमादित्य पुन्हा झाडापाशी आला. त्याने झाडावरून प्रेत उतरवले आणि आपल्या खांद्यावर टाकले. तो नेहमीप्रमाणे स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ बोलू लागला - "हे राजा, कित्येक सुता व सत्प्रवृत्त माणसे कधी कधी वचनभंग करायला प्रवृत्त होतात, पण दोष तर त्यांचा स्वतःचा असतो. उदाहरणार्थ राणी कीर्तिमतीची गोष्ट मी तुला सांगितो. एका सुप्रसिद्ध देशाची राणी असून ही, तिने गंधर्वकन्या चित्रलेखा हिला दिलेले वचन निभावले नाही. गोष्ट ऐकता ऐकता तुझा थकवा ही अभळ दूर होईल. ऐक तर..."

वेताळ गोष्ट सांगू लागला:

चंद्रधर कुबन देशाचा राजा होता. त्याच्या राणीचं नाव होतं कीर्तिमती. चंद्रधरच्या आईने तिच्या ज्ञानगुणीच आपल्या घरी आणून ठेवले होते. 'मी तुला आपली मून बनवीन'

वेताळ कथा

असे वचन ही तिने तिला विने होते.

चंद्रधर आणि कीर्तिमती लहान पणपासूनच एकमेकांच्या सांविध्यात राहिले त्यामुळे त्यांचे परस्पर प्रेम वाढत गेले. पण जेव्हा लग्नाचा प्रश्न पुढे आला, तेव्हा कीर्तिमतीने विवाहाला तकार दिला तिच्या दृष्टीने चंद्रधर फारच रूपसंपन्न युवक होता त्यामागाने तिचे स्वतःचे रूप साधारण होते.

मनमोहक व अद्भुत रूपवान चंद्रधर एका साधारण सुंदरी कीर्तिमतीशी लग्न करणार या विषयावर सेवक-सेविका आपापसात कुजबुजत. "चंद्रधर कीर्तिमतीशी लग्न करील ही, पण भविष्यात तो एकाद्या सुंदर गंधर्व कन्येशी विवाह करील," अशी भविष्यवाणी

मग जण वर्तू लावले.

कीर्तिमतीने ही बोलणी एक दोनदा ऐकली पण, तिला फार वाईट वाटले. तिच्याच्याने हे सर्व सहन होईना आणि अंबटी एक दिवशी ती चंद्रधरला म्हणाली - "मला वाटतं तुम्ही आपणाला योग्य अशा एकाद्या सुंदर सौशी विवाह करावा."

स्मितहास्य करीत चंद्रधर म्हणाला "कीर्ति, अग मी लग्न केले तर तुझ्याशीच करीन."

चंद्रधरच्या या बोलण्याने कीर्तिमतीचे बरेच संशय दूर झाले. काही दिवसांनी त्या दोघांचा विवाह ही शाटमायत सत्करा झाला, परंतु लग्नानंतर काही वर्षे जाऊन ही जेव्हा त्यांना अपत्य-लाभ झाला नाही, तेव्हा असंतोषाची सुरुवात झाली, आणि ही भावना दिवसें दिवस वाढू लागली.

अशा परिस्थितीत पोपिमिच्या रात्री पति पत्नि जेव्हा नौका विहार करीत होते, तेव्हा आकाश मार्गातून जाणाऱ्या चित्रलेखा नावाच्या एका गंधर्व-कन्येने त्यांना पाहिले.

चित्रलेखा विद्युन्मय नावाच्या एका राजाची मुलगी होती. गंधर्व-लोकात सौंदर्य-समाप्ती म्हणून ती प्रसिद्ध होती सर्व गंधर्वगण तिच्या सौंदर्याची तोंड भरून स्तुति करीत, कुठल्या ही गंधर्व पुरुषाशी ती लग्न करायला तयार नव्हती, कारण तिच्या दृष्टीने तिच्याशी विवाहाला योग्य असा कोणी युवक गंधर्व

लोकी नव्हता तिने जेव्हा तेजस्वी व अतिसुंदर चंद्रधरला पाहिले, तेव्हा त्याच्यावर मोहित झाली मनातल्या मनात ती त्याच्या सौंदर्याची प्रशंसा करू लागली, ती अद्भुत स्वरूपान त्याच्या मागे राहू लागली, हे दोघे राजदंपति अमूर्त मतान-प्राप्तीच्या अभावी दुःखी आहेत हे तिला समजले.

चित्रलेखा गंधर्व लोकी परत गेली खरी, पण तिला चैन पडेना. एक दिवशी चंद्रधर रात्रोद्यानात एकटाच हिंडत होना, तेव्हा ती त्याच्या समोर येऊन उभी राहिली. तिने आपला परिचय करून दिला आणि आपणाशी विवाह करण्यानान्त चंद्रधरला विनंती केली, या अनपेक्षित घटनेचे चंद्रधरला खूप आश्चर्य वाटले. गांध स्वरात त्याने ह्म घस्ताव फेटाळून लावला.

तरी पण चित्रलेखा आपल्या परीने प्रयत्न करीतच राहिली, ती कीर्तिमतीला एकांतात भेटली तिने तिला आपली इच्छा सांगितली आणि चंद्रधरने तकार दिल्याचे ही सांगितले मग ती कीर्तिमतीला म्हणाली - "चंद्रधरचं तुझ्यावर फार प्रेम आहे, म्हणूनच माझ्या सारख्या रूपसुंदरीच्या प्रेमाची त्याने लक्ष्मण केलेली आणि तुझ्यासारख्या सामान्य स्त्रीबरोबर जीवन जगण्याचा त्याचा हट्ट आहे. त्याचा निर्णय म्हणजे काळ्या दमडावरील रेंच सौंदर्याची गोष्ट जाऊ दे, पण तुझ्यापासून त्याला अपत्य-लाभ होणान नाही याबाबत

तुला काय वाटतं? त्याला तू बसाल राहू देणार का?" चित्रलेखाच्या या बोलण्याने कीर्तिमतीचे अंतःकरण व्यथित झाले, तरी हुद स्वरात तिने प्रश्न केला "अगोवर मला हे सांग की या सत्का गोष्टी तू मला कशासाठी ऐकवीत आहेस?"

चित्रलेखा म्हणाली - "मी उगाचच तुझ्याशी कलाला बाळू? जर तुला आपल्या नवऱ्याला सुखी पहाययाचे असेल आणि तू जर स्वार्थी नसशील तर आपल्या पतीने माझ्याशी विवाह करावा असे काही कर. त्याला समजाऊन सांगून माझ्याशी नव्हाला तयार कर. एक वर्षाच्या आत त्याला संतान-प्राप्ति होईल आणि त्याच्या जीवनात आनंदी

आनंद होऊन जाईल. माझ्याशी विवाह केला की त्याचे तुझ्यावरील प्रेम कमी होईल असे समजू नकोस. उलट तुझ्या त्याग-वृत्तीमुळे तो प्रसन्न होईल आणि त्याचे तुझ्यावरील प्रेम वाढेल. सुखा निस्वार्थीपणा पाहून तो तुझी प्रशंसा करील, त्याच्या दृष्टीने तू महान बनशील !”

कीर्तिमती थोडा वेळ काही बोलली नाही. मग म्हणाली - “पण माझी एक अट आहे.” आश्चर्याने विचित्रलेखने विचारले - “अट? सांग बरं तुझी काय अट आहे?”

“जाज चैत्र शुद्ध पंचमी आहे. आजपासून मला एक वर्षाची मुदत दे, येणाऱ्या चैत्र शुद्ध पंचमी पर्यंत मी जर मला बनू शकले नाही,

तर चंद्रदरशी तुझे लग्न व्हावे यासाठी मी दयाभारित प्रयत्न करीन. मी तुला वचन देते.” कीर्तिमतीने आपली अट सांगितली.

‘ठीक आहे’ म्हणून चित्रलेखा निघून गेली. एक दिवशी कीर्तिमती केवीची पूजा करून जेव्हा मंदिराबाहेर पडली, तेव्हा कोणत्या बसलेल्या एका वृद्ध साधूने तिला आपल्याकडे बोलवले.

कीर्तिमती साधूजवळ आली आणि नम्रतापूर्वक प्रणाम केला. संदस्मित करीत साधूने तिला आक्षीर्वाद विला आणि विचारले - “मूल-बाळ नसल्यामुळे तू दुःखी आहेस. होय ना?”

कीर्तिमतीने होकारार्थी मान हसवली.

“जरा हात दाखव बरं!” म्हणत त्याने तिचा हावा हात आपल्या हाती घेतला आणि हस्तरेषांचे निरीक्षण करीत म्हणाला “तुझ्या हातावर संतान-रेखा नाही. परंतु ती नसली तरी तुझा भविष्य उज्ज्वल दिसतय! एक काम करू शकशील?”

“सांगा जर, मी काय करू ते?” कीर्तिमतीने विचारले

“या देशाच्या उत्तरेला विद्रुम पर्वतराजी आहे हे तुला माहीत असेलच. या डोंगराच्या मध्यभागी एक दरी आहे. त्या दरीच्या उत्तर भागात महर्षि व्योमकेश यांचा आश्रम आहे. ते मोठे महात्मा आहेत. तू आपल्या नवऱ्यासह चैत्र शुद्ध पंचमीच्या सुप्रभाती तेथे जा.

महर्षींना सांग की शरत्कारणे आपल्याला द्रव पाठवूनय. मग काय करायचं ते ते तुला सांगतील.”

आता कीर्तिमतीच्या मनात आशा जागृत झाली ती म्हणाली - “स्वामीजी, मी आपल्या आदेशानुसार सर्व काही करीन. आम्ही उभयता तेथे अवश्य आऊ.” साधूला अभिवादन करून ती घरी परतली

त्या दिवशी रात्री साधूचे सर्व बोलणे तिने आपल्या नवऱ्याला सविस्तर सांगितले आणि म्हणाली - “ही माझी शेवटची संधि आहे. यावेळी आपलं भाग्य आजमावून पहावं असं मला वाटतं. तुम्ही मला मदत कराल?” अधिक काही ती जेवू शकली नाही, राग राहिला.

पत्नीचा उद्देग पाहून चंद्रधर म्हणाला - “कीर्ति, अग आपण पति-पत्नी आहोत. सुख-दुःख आपण दोघानी ही वाटून घ्यायचं आहे. मुलाची इच्छा केवळ तुलाच आहे असा नाही, मला ही आहेच की! किती ही कष्ट झाले, तरी आपण दोघे ही तेथे आऊ.”

मग कीर्तिमती आणि चंद्रधर दोघे ही महर्षींना भेटायला निघाले. चैत्र शुद्ध पंचमीच्या दिवशी सकाळी व्योमकेश ऋषींच्या आश्रमात पोचले. वयोवृद्ध दयाळू महर्षींनी योग्या प्रेमने उभयतांचे स्वागत केले, त्यांचे कुशल ज्ञेय विचारले.

चंद्रधरने आपल्याला जणू नसल्याचे दुःख

महर्षींना सांगितले व कीर्तिमतीला देवळात भेटलेल्या साधू शरत्कार यांची थोड ही सांगितली.

तेव्हा व्योमकेश म्हणाला - “बेटा चंद्रधर, जरा तुझा उजवा हात दाखव बरं मला.”

महर्षि काही वेळ त्याच्या हातावरील रेषांचे निरीक्षण करीत राहिला. आणि नंतर म्हणाला - “तुझ्या हस्त रेषांमध्ये संतान-रेखा दिसत नाही. परंतु शरत्काराच्या करपनेनुसार एकादा अद्भुत चमत्कार घडू शकेल!”

“अद्भुत चमत्कार !” राजदरतीच्या आश्चर्याला परावर राहिला नाही. व्योमकेश पुढे म्हणाला -

“तर मम त्याबाबतची माहिती मी आता तुम्हाला देतो. इथून तीन कोंडांच्या अंतरावर एक शिवमंदिर आहे. त्या मंदिरावर एक अतिप्राचीन आम्र-वृक्ष आहे. त्या वृक्षाला वर्षातून एकच एक फळ लागते. या झाडा खाली उभे राहून आपल्या इच्छापूर्तीसाठी जर कोणी श्रद्धापूर्वक परमेश्वराची प्रार्थना केली तर ते फळ थार त्याच्या ओंजळीत येऊन पडते. मात्र ही इच्छा त्याच-समत व धर्म-समत असली पाहिजे, वर त्याची इच्छा धर्म-समत नसेल तर फळ ओंजळीत न पडता जमिनीवर पडेल. तें फळ खाल्ले तर त्याचा काही उपयोग होणार नाही. ओंजळीत पडलेले फळ खाऊं तर मात्र इच्छा पूर्ति अवश्य होईल. राजी

चंद्रोदयाच्या वेळी तेथे जा आणि आपल्या भयमाची परीक्षा घ्या.

महर्षींचे हे बोलणे ऐकून कीर्तिमतीला अमळ संतोष वाटला, ती म्हणाली - ‘त्वामीजी, माझी दुसरी काही इच्छा तर नाही. एक विवाहित स्त्री म्हणून संतान-प्राप्तीची माझी इच्छा त्याचोचित व धर्ममंगत नाही का?’

कीर्तिमतीच्या या बोलण्यावर महर्षींचे विचित्रपण हसत म्हणाला - “धर्माच स्वरूप अति सूक्ष्म असते. धर्माची सूढता केवळ परमेश्वराला माहीत.”

नंतर महर्षींनी सांगितल्याप्रमाणे चंद्रघर व कीर्तिमती चंद्रोदयापूर्वी आंब्याच्या झाडाखाली पोचले. झाडावर एकच एक जांबा सुवर्ण फळासारखा चमकत होता. कीर्तिमतीने त्या फळाकडे मोठ्या भक्तिभावाने पाहिले व नमस्कार केला. आपली ओंजळ पुढे करीत ती उभी राहिली. चंद्रघर ही थोड्या अंतरावर ओंजळ पुढे करून उभा राहिला. चंद्रघर असे करील अशी कीर्तिमतीने कल्पना ही केली नव्हती.

चंद्रोदय झाला. झाडावरील एकुलता एक जांबा हळू हळू खाली आला आणि चंद्रघरच्या ओंजळीत येऊन पडला.

हे दृश्य पाहून कीर्तिमती स्तब्ध झाली. पण थोड्याच वेळाने तिने आपल्याला मात्तले चंद्रघरने अर्धा जांबा कीर्तिमतीला दिला आणि

तिने तो आनंदाने स्वाकारला. दोघांनी ही अर्धे अर्धे फळ भांडे

आतापर्यंत मीन बसलेली कीर्तिमती म्हणाली “प्रभु, आपली काय इच्छा आहे न मला सांगाल?”

गंभीरपणाने उत्तर दिले “कीर्ति, तू स्वतः निष्ठावंती आहेस, निर्वेकसंपन्न आहेस, मी जे काही बोलतो व करतो, त्यामुळे तुला आनंद होत असावा असे मला वाटते. महर्षींनी सांगितलेल्या गोष्टी तू विसरली नसशील ते म्हणाले होते की आपली इच्छा धर्मसमल असली पाहिजे, आपल्याला अपत्य नाही ही आपल्यातील एक ठणीव आहे. पण सृष्टीच्या संबंधात याचा विचार केला, तर यात काही अघर्म आहे असे मला वाटत नाही. विधि विधान संपूर्ण असतें, आपण त्याचा आदर केला पाहिजे. आपण त्यात बदल करू शकत नाही! असेच काही विचार मत्स्या मनस्त येत राहिले, चोर चोरो करून धन कमवतो, अशीला साक्षी ठेवून विवाह-बंधनात बांधून घेतलेला नवरा नि संतान पत्नीची उपेक्षा करून अन्य स्त्रीशी विवाह करतो - ही काम धर्माविरुद्ध आहेत. गेले काही दिवस मी वंशवृद्धीसाठी असे धर्म-विरुद्ध कार्य करावे यासाठी मला आग्रह करण्यात येत आहे. म्हणून मी आज या पवित्र वृक्षाला प्रार्थना केली “हे धर्ममूर्ति, आम्हाला आशीर्वाद दे की अग्रीच्या साक्षीने पवित्र विवाह बंधनात

बांधले गेलेले आमचे जीवन श्रेष्ठ पर्यंत आनंदाने व्यतीत व्हावे.”

कीर्तिमतीला थोडे वाईट वाटत खरे, पण दुसऱ्याच क्षणी तिचा आनंद गगनात मावेना, संतति नसली तरी असा उत्तम व आदर्श पति मिळवून आपण धन्य झालो असे तिला वाटले. दुसऱ्या दिवशी पति पत्नी आपल्या राजधानीला परत आले. काही दिवसानंतर तेच शुद्ध पंचमीच्या दिवशी आपल्या वायचानुसार चित्रलेखा कीर्तिमतीला येऊन भेटली.

कीर्तिमतीने माझ्या प्रेमाने तिला बसवले व तिचा आदर-सत्कार करून म्हणाली - “चित्रलेखे, मला क्षमा कर, मी वचन भंगाने

पाप करीत आहे. माझा नक्का एकपल्लोबत आहे।" आणि धडलेली सारी कहाणी तिने विचित्रलेखला ऐकवली.

आशीर्वाद देत चित्रलेखा म्हणाली - "कीर्तिमती, तू मोठी भाव्यवान आहेस, तू लवकरच माता बनशील!" आणि ती निघून गेली.

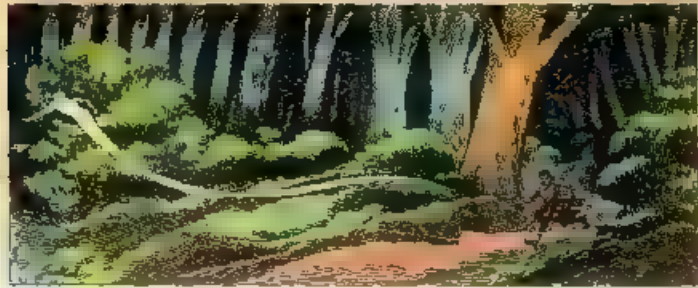
एक वर्षात कीर्तिमती खरोखरच माता बनली. तिचा एक सुख मुलगा झाला.

एवढी गोष्ट ऐकवून आता बेताळाने राजाला प्रश्न केला - "राजा, कीर्तिमतीने लग्न-भंग तर केलाच. याने तिचा स्वार्थ स्पष्ट दिसतो. हातावर संतान-देवा नसताना ही ती माता बनली ही मोठी विचित्र गोष्ट नाही का? माहीत असून ही माझ्या या शंकेचे निराकरण केले नाहीस, तर तुझ्या मस्तकाने तुकडे तुकडे होतील हे तू जाणतोसच."

शंकेचे समाधान करीत राजा किरमादित्य म्हणाला - "कीर्तिमतीने त्वार्ची बनून वचन-भंग केला असे म्हणता येणार नाही. नि संतान राहून धर्म-संभृत कार्य करणाऱ्या

तिच्या नवऱ्याच्या प्रवृत्तीमुळे ती असहाय्य बनली होती. तिने दिलेले वचन पाठले असते, तर चंद्रधरच्या म्हणण्यानुसार ते धर्मविरुद्ध वर्तन झाले असते. तेव्हा ते पाप तिला करायच नव्हतं. चंद्रधरच्या प्रार्थनेतील हे ईश्वर आपण समजून घेतले पाहिजे, एक आहे विधिनिश्चित बदलले जावं आणि त्याला संतान-भिक्षा प्राप्त व्हावी, यामुळे पति-पत्नीचे जीवन आनंदाने सुरून जाईल. दुसरी गोष्ट आहे कुत्र्याने संतान-प्राप्ति न झाली तरी परमेश्वराने आशीर्वाद द्यावा की त्यांना जीवनात आनंद उपभोगता येईल. चंद्रधरच्या धर्म-सूत्रातील ही ब्रह्मता आपल्या लक्षात आली पाहिजे. आणि यामुळेच त्याची भाग्य रेखा बदलून गेली. चंद्रधरचा धर्म अधर्माचे सक्षोभ ज्ञान होते, आणि म्हणूनच त्याच्या प्रार्थनेमुळे वसाह्य ही साध्य झाले."

अशा रीतीने राजाचर्मन भंग झाल्यावर बेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि साजवर वाजून बसला.

साजराक्या चंद्रधर सहित - ६

मुंबईच्या वाटेवर

मुंबई वाट : जीवा जागा ३ विचारांनी जीवत देत

दमक हा मुंबईचा व महाराष्ट्र यांच्या मध्ये असणारा केंद्रस्थित प्रदेश आहे. याच्या किनाऱ्याची लांबी १२ कि.मी. असून त्यावर मासे पकडण्याच्या कांज्यांची सुखशील लहान लहान बोटी बसलेली आहेत. संपूर्ण किनाऱ्यावर सयबरीचीची (कॅज्युरीची) झाडे आहेत. मोठा व नानी दमक हे किंही पूर्वी इथे शासन कार्याच्या बसाला पोर्तुगीजांची वाटचाल देत बसे होते.

मुंबईपासून सातकिनारा बसपर्वत येथून संपूर्ण आणि समजवताना ५२० कि.मी. लांबीचा कोकणकिनारा सुरू होतो. याच्या मुत्तर टोकाला सातकिनारी ज्ञान असे इलाख शहर वसलेले आहे. १८८० मध्ये इथे येथून इराणी लोकानी या जागेने फळबाराच्या क्षेत्रात रुपांतर करीपर्यंत ही फळ बाही आहे सुरुचे असणारी ओसाड जागा होती.

जहाण शहर तेथील चिकूसाळे फार प्रसिद्ध आहे. हा आपल्या देशातील मुख्य चिकू उत्पादनाचा प्रांत आहे. इथले चिकू मुंबईला नेले जाऊन, तेथून वसाहरी खांबे घट्टन केले जाते.

महाराष्ट्रासून मुंबईपर्यंतच्या अर्ध्या किनाऱ्या

३. दमक - मुंबईपासून १२ कि.मी. लांबीचा मुंबई वाट

© Ananta Bhatnagar Nitya Chavhan 1985

रत्नाकर नाला सोपारा हे खेडेगाव आहे. प्राचीन काळी हे एक गडगुजालेले बंदर. जुसतासा त्याला 'शूर्परेक' नावाने ओळखले जाई. शूर्परेक बुडून त्याने मिळालेली 'सुपारी' व्यापाराची मुख्य वस्तु होती. सगळ्या व अन्य भागातून सुपारी येथे आणली जातून नंतर ही सुतरेकडील निर्मिराळ्या ठिकाणी पाठवली जात अस. सोतरेकडे शिंपले वचणे हा इथला एक महत्त्वाचा सुखीय होता आणि त्यातून काढलेले सोडी जीनघे पाठवले जात.

अशी एक इत्तकथा आहे की जीनघे बुद्ध यापेक्षा एका पूर्वीयतात येथे जन्मला होता. या प्रवेशात स्तूप रत्यादि अनेक बौद्ध अवशेष सापडले आहेत.

आला हापातापासून दहा कि मी. दक्षिणेकडे असणाऱ्या वसईत पोथीच्या बोटी बांधण्याचा कारखाना आहे. इथला सामरकिनादा पूर्वी वैद, काठव, सांग वगैरे झाडांनी व्यास होता. हे लाकूड बाटो बांधण्यासाठी शुद्ध समजले जाते. पोर्तुगीजांच्या शासनाखाली १६ व्या व १७ व्या शतकात बोटी बांधण्याच्या सुयोग्याची बांगलौच भरभराट झाली होती. आपला दिमास दाखवण्या किन्त्याने, चनेसवे आणि अमोर अमरावांच्या रहाण्याच्या हुवेत्याने अवशेष आजही त्या काळाच्या पोर्तुगीज शासकांची आठवण करून देतात. आज मुंबई शहराला भारतीयाला पुरवण्याचे पडई हे एक बहुराषे केन्द्र आहे.

या प्रांतातून बहाराच्या तानवा नदीच्या लोव्यात व आसपास अनेक ठिकाणी 'जुन्हेरी' म्हणजेच

गजगरीचे घन पाण्याचे झरे

घन पाण्याचे झरे आहेत. त्यात वज्रेश्वरी व गणेशपूरी येथील सारे वास्त प्रसिद्ध आहेत. वज्रेश्वरी हे स्थान वज्रेश्वरी देवते स्टेशन पासून १० कि.मी. अंतरावर आहे. पार्श्वील वन्याच झर्याभोवती हौद्र व टाक्या बांधण्यात आलेल्या आहेत. या पाण्याचे तापमान सामान्यत ११० ते १३५ फॅरनहाईट इतके असते. तीव्र गंधकाच्या वासाचे कुडकुडे या पाण्यातून बाहेर पडत असतात. गणेशपूरीच्या एका झर्याचे तापमान इतके जास्त आहे की, त्यात हात मुडवणेही शक्य होते.

मुंबईच्या कोरिजली या अपनवरापासून जवळच कान्हेरी कोरीवलेणी आहेत. कान्हगिरी टेकड्यावरून लेण्यांता हे नाव मिळाले आहे. पश्चिम भारतातील सर्वात मोठा असा बौद्ध लेण्यांचा हा घट आहे. ही एकूण १०७ लेणी आहेत. या गुह्यांमध्ये बौद्ध

भिक्षुंनी इसवी सनाच्या दुसऱ्या व दहाव्या शतकात केलेली कोरीवकामे, शिल्प, स्तंभ व स्तूप आहेत. झर्यावरील हौद्रातून येथे वर्षभर पाणीपुरवठा होतो. सांख्य्याच्या सिक्क्यांची व पावसाळ्यातील अधिक पाणी टाकरीवरून नद्यांच्या साह्याने खाली लेण्यांची फार सुत्तम व्यवस्था इतक्या जुन्या काळात केलेली असल्याचे वाटते.

येथील सर्वात आकर्षक अशा दोन गुफा म्हणजे दरबार व चैत्यगुफा होत. दरबार गुफेच्या मुख्य वापताकृती जाबत वगडी अंगण्या अकाराध्यर जोळी आहेत. बौद्ध भिक्षु या आकाराचा बहुधा प्रार्थना सभासाठी उपयोग करत असावेत. अन्य चैत्य गुफेत एक प्रचंड स्तूप व जुद्धाच्या मोठ्या

मुंबईपासून ३५ कि.मी.
बरील रसईचा फिडरा

कान्हेरीच्या चैत्यगुफेतील
स्तूप

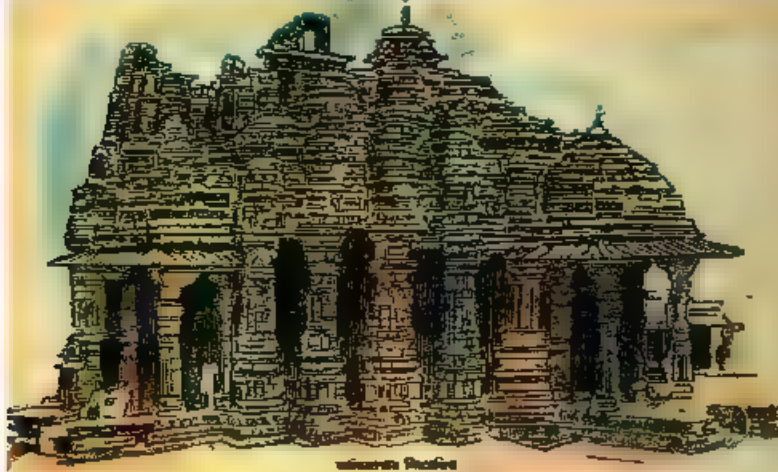

कान्हेरी येथील बहान्
चैत्यशेने

कान्हेरीची
चैत्यगुफा

चक्रवर्ती मंदिर

चक्रवर्ती मंदिर

मूर्ती आहेत

जोगेश्वरी येथील या मंदिराची लेखापातून फोटो कि.मी. अंतराने दगडाला कोरलेले एक शिवमंदिर आहे. आठव्या शतकाच्या इसवी शतकात ते बांधले गेले आहे.

मुंबईपासून ५४ कि.मी. दूर असणाऱ्या चक्रवर्ती येथील शिवमंदिर ही रूप शिंदे आहे हे मंदिर एका खोदगट आयत काळ्या बांधण्याने बांधलेले आहे. स्वयंभू बागले येलेले रंगने शिल्पिन जमिनीपासून आठ फूट उंची आहे पाकिस्तानातून आलेल्या

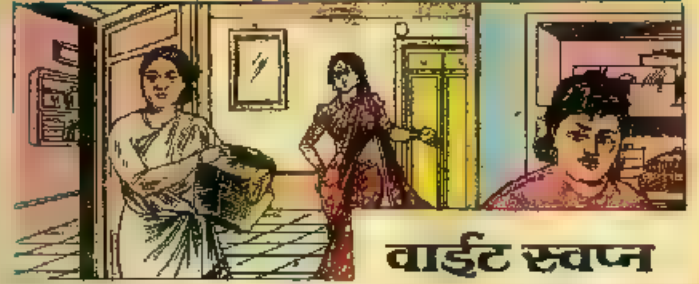
शिंदी लोकांनी चक्रवर्तीच्या कसरी केव्हापासून या मंदिराची चक्रवर्ती झाली आहे

मुंबईच्या सीमेवरील असणाऱ्या बायोपॅनिकल ठाणे शहर वसले आहे. बायोपॅनिकल साबुन साईन परतून घरातील पाण्याची दस्तक व मिठाकटाचे बांधे आहेत. बायोपॅनिकल वसून ही ठाणेपासून ४८ कि.मी. पसरलेली आहे.

दुसऱ्या येथे बांधण्या केवळ तीन वर्षांचे प्रयत्न जले 'बायोपॅनिकल वीस' सेंट' हे अयुक्तकेंद्र आहे.

चक्रवर्ती मंदिर

वाईट स्वप्न

चमेली मोठी यश्विष्ठ होती. आपली सासू मंगला हिला तर ती कसपरासरखी माने तिला जे काही थोडे फार खायला देई तीही तिला 'आपण मांडा अणकार करताय' असे वाटे. मोठे पुण्यकार्य केव्हासरखे वाटे. सासूने कोणतेही काम केले तरी चमेली त्यात खोट काढी.

सासू देवळातून परत आली की चमेली तिला विचार, "काय सुनवाई यश्विष्ठ जावी, तिचा सर्वनाश व्हावा, असा काही नवस बोलून झाला की नाही?"

सुनेला घाबरून विचारी मंगला कुठेही जाहेर जायचे सोडून नुसतीच जाहेरच्या कट्ट्यावर जाऊन बसली, की चमेली म्हणे, "हूँ! येणारी-जाणारी माणसे मांजत बसला आहता काय? थोड्या खायचे, अन् बसायचे रिकामेकडे" तेव्हा इतकंही काम न केले, तर पन्नेल कस साहते?"

जेव्हाला आणखी थोडे वाढायला सुरुवात तर चमेली सासूला म्हणे, "काय म्हणलात? आणखी हजेर? पण बाबा कुठून आणखी? अस खात राहिलात, तर दिवाळीच काढत की मुलाच!" अन् इतके बोलून पानात अगदीच थोडेसे वाढल्यासरखे करी.

एकाचा दिवशी काहीही न बोलता मुकाट्याने वाढलेलेच फक्त जेवली तर चमेली सासूला, "न जाऊन जावारी पळतात अन् विछान्यावर पडून राहिलात. तर तुमच्या सेवेला इथे कोणी दामदासी नव्हीयेत." असे म्हणून भाष्याने समकडे अन् तिच्या ताटात झुपडे करी.

सुनेच्या असल्या बागण्याने मंगला तिचारी दु खी झाली. चमेलीच्या नवऱ्याला-घनूला- हे सारे हिमे, कळे; पण बायोपॅनिकल त्याने काहीच बालत नसे. तिच्यामुळे तो अगदी मोठ शिन्हा राही, बायोपॅनिकल 'मूढ' म्हणजे, तर

सरदिनी कोन्हासुने

व्ठावे, 'वस' म्हटले, तर बसावे अशी त्याची वागणूक असे, याचे एकच कारण होते - ते म्हणजे चन्द्रूची निर्धनता ! स्वतः काही भुचिंग सुरू करावा, इतके भांडवल त्याच्याजवळ नव्हते. चमेलीच्या बापानेच त्याला कुलाचा व्यापार सुरू करून दिला होता.

दिवसाकाठी एकदा तरी चमेली चन्द्रूला म्हणेच, "पहा, माझ्या बावांचीच कृपा आहे ही, त्यांनी मदत केली नसती, तर तुम्हाला अन् तुमच्या आईला कुठेचरी मालमजुरी करून आयुष्य कठपव लागल असतं."

एके दिवशी सकाळी सकाळीच चमेलीला एक भयानक स्वप्न पडले. अन् दचकून एकदम पलंगावर अजून वसली स्वप्नात तिला असे

विसले की, वाट ढगांनी व्याप्त आकाशातून चार माणसे लाकडांना बांधतले कसलेसे ओझे घेवून जात आहेत अन् त्याच्या मागेमागे एव म्हत्वाची हमसून रडत जातली आहे. तिने आपले स्वप्न चन्द्रूला सांगून विचारले, 'या स्वप्नाचा काय अर्थ असेल धरं?' या भयानक स्वप्नाने माझी झोप जुडाली अन् मला सूप भीतीही वाटतेय."

चन्द्रूने थोडा विचार केला आणि आपल्याला सर्वकाही समजल्यासारखा चेहरा करत तो म्हणाला, "दिवसा आपल्याला दिसणाऱ्या स्वप्नांना वावरण्याचं काही कारण नाही, पण रात्रीची स्वप्न मात्र फार धोकादायक असतात. मुख्यतः चौथ्या प्रहारातली स्वप्न तर पसरच धोक्याची ! ती अवघी खरी होतात. जाता अगोदर सांध पाहू, तुला हे स्वप्न कोवडा आरवल्यानंतर पडल की अगोदर ?"

चन्द्रूच्या बोलण्यावर चिडत चमेली म्हणाली, "वारं वा ! असं भाषण चालवतंयत की जसे काही स्वप्न-शास्त्र पचवून बसला आहात ! तुम्हाला तर चमेली अन् कमळ या फुतांमधला फरकही नाही कळत ! मला रडवण्यासाठी सारं नाटक चालवतंय काय ?"

चन्द्रू गंभीरपणे म्हणाला, "ही काही खेळ किंवा हसवण्यारडवण्याची शस्त्र नव्हं तुझ्या वाईट स्वप्नामुळे मी आणि तू, म्हणजे आपण दोघही मोठ्या संकटात पडणार आहोत. आपल्या गावच्या पूर्वेस ओ तलाव आहे नं,

त्याच्या उत्तरेकडच्या बाभूळवनत एक मुका बैरागी मालामय वच गेलं वर्षभर तो कुठेकुठे फिरत होता. नार दिवसापूर्वीच परत इथे आला माझे तो. स्वप्नांचा अर्थ छान कळतो त्याला. एक वर्षापूर्वी, म्हणजे आपल्या लग्ना-आघी माझ्या एका स्वप्नाचा अर्थही त्यानंच सांगितला होता मला."

चमेलीने कुतूहलाने यावर विचारले, "तुम्हाला सुखा अस काही वाईट स्वप्न पडलं होतं ?"

"वाईट नव्हतं, चांगलंच स्वप्न पडलं होतं मला." चन्द्रू बोलला, श्रुतमुक्तेने चमेलीने म्हटले, "मग सांगा धरं ते चांगलं स्वप्न ?"

"हं, ऐक ! स्वप्नात मी एका सुंदर तरुणीच्या मागेमागे चाललो होतो. ती मला एका फुलबागेत घेवून गेली आणि अचानक नाहीशी झाली."

"वर झालं; छान झालं !" चुटकी वाजवून हसत चमेली म्हणाली.

"आं मला सांगू दे तर खरं ! मधेमधे बोलू नकोस. मी मग स्वप्नाबद्दल त्या बैराग्याजवळ बोनलां. बराच वेळ विचार करून तो म्हणाला, - "तुझ्याशी लग्न करणारी मुलगी तुझ्या जीवनात नंदनवन फुलवील, तिचं नावही एका फुलानंच असेल. वध, त्याचं बालण अगदी खरंच निघालं ना ?"

"हो, खरंच निघालं. पण तुम्ही तर म्हणत होता, की बैरागी मुका आहे ? त्यानं कसं

सांगितलं हे सार ?" चमेलीने शंका व्यक्त केली 'तुला तो सगळं बोटात जमिनीवर लिहून दाखवील, जा मध्याकाळी त्याच्याकडे, अन् आपल्या वाईट स्वप्नाबद्दल विचार त्याला.' चन्द्रूनं मार्गितले.

मध्याकाळी चमेलीने आपल्या सासूला बोरहून बजावले, "मी बाहेर चालतेय. माझ्या अनुपस्थितीचा फायदा घेवून शेजारधरी जाणून बसू नका. आपल्या घराकडे नका ठंवा तोट." अन् ती बैराग्याला भेटायला बाभूळवनाकडे निघून गेली.

चमेलीची चाहूल लागताच बैराग्यानं आपले डावें अंधडले. आणि तो आपल्या लांब दाढीवरून हात फिरवू लागला, चमेली जरा

दूर बसली, मोठ्या धड्डेने त्याला नमस्कार करून नंतर तिने विचारले, "स्वप्नाचा अर्थ सांगू शकणारे महात्मा आपणच का स्वामीजी?"

"स्वप्नाचा अर्थ विचारलास, तर सांगू शकेल. पण मी काही कुणो महात्मा वगैरे नव्हे." बैराग्याने मातीत लिहून सांगितले.

चमेरीने आपले स्वप्न सविस्तर सांगून विचारले, "या वाईट स्वप्नाचा काय अर्थ स्वामी?"

बैराग्याने काही वेळ होठे मिटून घेतले. नंतर होठे अघडून त्याने लिहिले, "तुला स्वप्नात जी व्यक्ती दिसली तिचं नाव घेऊन आठवत नाहीस, पण ज्याला ते ओझं बांधलं

होतं, ते पापी माणसांना नरकात पोचवायचं साधन होतं. तू ही संकल्पना नरकात जाणार आहेस."

ते वाचून चमेरी एकदम पांजरली. ती म्हणाली, "स्वामी, ज्या चार माणसांना पाहिलं, ती माणसं आपलं ओझं द्यातून पाहून नेत होती नरक तर झालो पातळात आहे ना?"

हा प्रश्न ऐकून आपल्या दाट दाढीत हसून बैरागी म्हणाला, "तू पाहिलंस ते दग नव्हत. दिली जाणारी शिक्षा सहन न झाल्यानं पापी लोकांच्या होळ्यातल्या पाण्याची वाफ होती ती!" अर्थात हे सर्व त्याने जमिनीवरच लिहून सांगितले.

आता मात्र आपण वैशुद्ध पहणार असं चमेरीला वाटलं पण स्वतःला कसेबसे सावरत दोन स्वरात ती बीनली, "माझं नुकतंच लग्न झालंय. मला अजून एकादं मूलही नाही झालेलं. इतक्यात बघात माझी अशी दुर्दैवा का व्यक्ती? मागेमागे रडत येणारी म्हातारी म्हणजे माझी आईच ना?"

"आह! ही रडणारी म्हातारी तुझी आई नव्हें. ती तर माय होती तुझी. तुझ्यावर मनापसून प्रेम करणारी जगात तीच एक व्यक्ती आहे. ती मेल्यावर तिच्या एकुलत्या एका मुलाची काळजी वहाणारी तूच असशील न? अन् त्याला मुलं देऊन त्याचा वंश तुच पुढे चालू ठेवणार न? म्हणूनच तिचं तुझ्यावर फार

प्रेम आहे. ज्या वेळी तुझं प्रेम पल्लवावळून झालो जमिनीवर ठेवलं गेलं, तेव्हा तीच जिघारी एकटी काय तो रडत राहिनी. इतक्या वांगव्यात आईला तू असं सुद्धा मान देत नाहीस, एकाद्या कुत्र्यासारखी वागवतेस तू तिला दिवसेंदिवस तुझा पायाचा भार जाडत आहे. ती डोक्यावर अचलून लवकरच तू नरकात जाणार आहेस." बैराग्याने लिहिलं.

ते वाचून पश्चात्तापात चमेरीच्या होळ्यातून अक्षू वाहू लागले. तिने विचारलं, "या पापाला काहीच प्रायश्चित्त नाही का? या नापत्तीतून मार्ग सुचवून तुम्हीच बुद्धार करा माझा"

होठे बंद करून बैरागी पुन्हा विचार करू लागला. हातातली काठी हवेत फिरवून त्याने मातीत लिहिले, "आहे की मागीं अगदी या लक्षणासून सासुला मान घ्यायला जाय. तिला आपला प्राणच समज. ती नक्की लग्न करील तुला. मग तुझ्या वाईट स्वप्नाचा दोष दूर होईल. तुझं माथूय बाहून, मुल होऊन तू सुखी होशील."

नंतर इशाऱ्याने बैराग्याने तिला परत कायला सांगितलं. बरी पोचल्याबरोबर मंगलेचे पाय धरून चमेरी म्हणाली, "भासुबाई, सवामुंडं मी आजपर्यंत फार वास दिला तुम्हाला. अज्ञानानं मी आपलं कर्तव्यही विस्मरलं. क्षमा करा मला!"

दुसऱ्या दिवशी परसातल्या विहिरीवर चन्द्र आघोळ करत असताना, झाडांना पाणी घालायच्या निमित्ताने तेथे जाऊन मंगला म्हणाली, "अरे, सुनेत हा आमूलाय बदल कसा झाला?"

हसत चन्द्र म्हणाला, "हा सर्व तिच्या वाईट स्वप्नाचा प्रभाव, अन् बैराग्याची भइता!"

"मग माही जाते त्याच दर्शन घ्यायला." मंगला म्हणाली.

चन्द्र एकदम म्हणाला, "अण बाई, ते नाही जमावच. कायच सकाळीच तो दुसरीकडे निघूनही गेला!"

'बैरागी आपणच होतो' ही गोष्ट चन्द्रने आईलाही सांगितली नाही.

विंचवाचा डंख

एका गावात दोन मित्र रहात होते. त्यातला पद्मनाभ हा स्वभावाने प्रेमळ होता अन् धर्मवीर होता कंजूष. पद्मनाभला मूलबाळ नव्हते, त्यामुळे तीर्थयात्रा करून पुण्यसंचय करायचे त्याने ठरवले. त्याच्याजवळ दोनशे मोहोरा होती. त्यातल्या शेंभर आपल्याबरोबर वाटचर्चासाठी त्याचे ठरवून अरुलेल्या शंभर तीर्थयात्रेला निघण्यापूर्वी कोठे तरी सुरक्षित ठवाय्या असा विचार त्याने केला. पण ही रक्कम कोठे नपवावी, हे त्याला कळना. त्याने आपला मित्र धर्मवीर याच्याजवळ मज्जा विचारला, धर्मवीर म्हणाला, "तुम्ही रक्कम आपल्याजवळ ठेवली तर माझ्या हातून ती एकावे कळी खर्च होईल अशी भीती मला वाटते. तेव्हा गावाबाहेरचं मोठं वडाच झाड आहे ना, त्याच्याखाली तू या मोहोरा

पुरून ठेवाव्यास हे बरं. कोणाला कळणारही नाही. तू परत आलास, की ये काढून म्हणजे झालं."

पद्मनाभला मित्राचा हा सल्ला पटला. पण दिवसाढवळ्या झाडाखाली रक्कम पुरली, तर कोणी पाहिल अशा भीती वाटल्याने हे काम अंधारात करावे असे पद्मनाभने ठरवले. अंधारोत एकट्याने जायचं भय वाटल्यामुळे त्याने धर्मवीरलाही बरोबर नेले. त्याच्या समक्षच पद्मनाभने अमीन खोदून त्यात शेंभर मोहोरा ठेवून खड्डा बुजवला. दुसऱ्याच दिवशी आपल्या बायकोसह तो तीर्थयात्रेला निघून गेला.

आपला नवरा त्या रात्री बराच बुशोरा घरी आलेला पाहून धर्मवीरच्या बायकोने त्याला कारण विचारले. पद्मनाभने वडाखाली मोहोरा पुरून ठेवल्याची बातमी

त्याने तिला सांगितली त्याबरोबर त्याच्या बायकाची बुद्धी फिरली. तिने ही रक्कम काढून आणण्याबद्दल नवऱ्याजवळ हट्ट धरून प्रथम धर्मवीरने ते कुकर्म करायला नकार दिला. पण तसे न केल्यास विहिरीत बुडी मारून जीव देण्याची धमकी बायकोने देताच तो त्या झाडाकडे गेला अन् त्याने रक्कम काढून आणून तिला दिली. तिने त्यातून स्वतःसाठी बागिने घडवले.

काही दिवसांनी पद्मनाभ परत आला. त्याच दिवशी वडाखाली आणून त्याने जमीन खोदली. पण तिथे मोहोरा नव्हत्या. हे काम धर्मवीरचेच असल्याचे त्याने ओळखले. सरळ गावपाटलाकडे जाऊन त्याने तक्रार नोंदवली.

सर्व हकिकत कळल्यावर पाटील म्हणाला, "पद्मनाभ, आता काही अपयोग नाही. तू मागून धर्मवीर शून नकी परत देणार नाही. वडाखाली तू मोहोरा पुरल्यास, याला कोणी साक्षीदारही नाही. तेव्हा एक काम कर." अन् त्याने त्याच्या कानात काही सांगितले.

पद्मनाभ तेथून सरळ धर्मवीरकडे गेला त्याला पाहून धर्मवीरचे हृदय भीतीने धडधडू लागले. पण पद्मनाभच्या चेहऱ्यावरून त्याला अजून काही कळल्याचे जाणवत नव्हते. तो अजून वडाकडे गेलाच

नसावा असे वाहून धर्मवीर त्याचे स्वागत करत आत्माहाने म्हणाला, "जर, ये ये पद्मनाभ. कशी झाली यात्रा?"

'हो, तुम्हा दयेने गावा छानच झाली. पण आता परत आपल्या दोघांना वडाखाली जायला हवं. कारण, यात्रेत सीध्यांम्यान मी एक हजार मोहोरा कमवू शकलो. आता ते धनही पहिल्या ठिकाणीच गाडून ठेवायचंय मग निश्चिन्त होऊन या सेपेला काशीयात्रा करायचा विचार आहे माझा अद्या रानी येईन मी तुझ्याकडे. मग दांपं मिळून वडाकडे जावू." पद्मनाभ बोलला.

हे ऐकून धर्मवीर घाबरताच 'हो'

अशोक नारसोडे

म्हणून त्याने पद्मनाभला रवाना केला. नंतर जगेच त्याने ही हकीकत बायकोला सांगून म्हटले, "आता अडकलो की मी! कसा जाऊ दुष्टा त्याच्याबरोबर मी? माझी चोरी बुध्द होईल ना?"

"इतके काय चिंता? माझे दागिने गहाण ठेवून मोहोरा आणा अन् आजच त्या घुस्हा वडाखाली लपवून घ्या. त्या पाहून विश्वासाने पद्मनाभ आपल्या हजार मोहोराही तिथेच ठेवील. तो घाबेला गेला की आपला आणखीच फायदा होईल ना?" धर्मवीरची बायको बोलली.

बायकोच्या हुषारीवर खुश होऊन धर्मवीर दागिने गहाण ठेवून हांभर मोहोरा घेऊन आला आणि त्याने त्या वडाखाली पुरून टाकल्या.

दुसऱ्या दिवशी रात्री धर्मवीरने पद्मनाभाची रूप वाट पाहिली. पण त्याचा काहीच पत्ता नाही. शेवटी मध्यरात्री पद्मनाभकडे जाऊन त्याने त्याचा इशारा ठोठावला. झोपलेला पद्मनाभ डोळे चोळत

आला अन् त्याने विचारले, "काय झालं धर्मवीर इतक्या मध्यरात्री कसा काय आलास?"

"जे, तूच तर आज रात्री वडाखाली जायच म्हणाला होतास ना?" धर्मवीरने विचारले.

"ओहो, त्या कामासाठी आलास होय? मी आपली काशीयात्रा रद्द केल्याच तुला सबबळी घेवून सांगणार होतो. संध्याकाळी एकटाच जाऊन झाडाखालच्या मोहोरा काढूनसुद्धा बाणल्या मी!"

आता धर्मवीर एकदम गारच पडला. घरी येऊन दुखाने त्याने सर्व काही बायकोला सांगितले. ती रडू लागली

ती म्हणाली, "इतके फसवले त्यान?

आता गहाण टाकलेले दागिने आणायचं

कसे?" धर्मवीरही रडू लागला. पण

करणार काय? चोरी करायला गेला, अन्

पिचवाने इतं मारला, सांगणार कोणाला?

ओठ शिथून बसण्याचाचून गत्यंतरच

नव्हतं

महाभारत

अग्निहोत्रने आपले दुःख जेव्हा ब्रह्मदेवाला निवेदन केले, तेव्हा क्षणभर विचार करून ब्रह्मदेवाने त्याला सांगितले, "नर-नारयण हे कृष्ण-अर्जुन बनून पृथ्वीवर अवतरित झालेले आहेत. ते अवकाश खंडवचन प्राप्त्याकडे येणार आहेत. वेळ पाहून तू त्यांना भेट. त्यांनी तुला मदत करायचं भनावर घेतलं, तर इन्द्रच काय, सर्व देव मिळून सुद्धा तुझं काहीही नुकसान करू शकणार नाहीत. तुझं काम निर्विघ्नपणे पार पहेल."

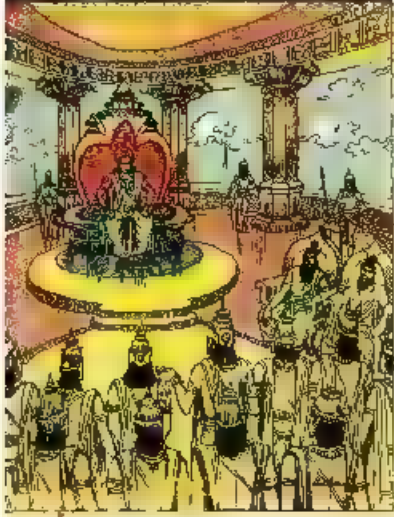
त्यासाठीच अग्नि आज कृष्णार्जुनांची मदत ममायला आला होता

अर्जुन अग्निहोत्रला म्हणाला, "अग्निहोत्रा, इन्द्रादि देवनांशी लढण्यासाठी कोणत्या अस्त्रांचा उपयोग करायला द्या, हे मला माहीत आहे. परंतु आज्ञा माझ्याजवळ चांगलं धनुष्यही नाहीय अन्

अुत्तम घोडे जोडलेला गजबल रथही नाहीय. मला अन् कृष्णाला जरूर ती अस्त्रं दैव्याची व्यवस्था केलीस, तर तुझी इच्छा पूर्ण होयू शकेल." अग्निहोत्रने ब्रह्माचं स्मरण केले अन् वरुण प्रकट झाला. अग्निहोत्र त्याला म्हणाला, "महाराज, चन्द्राने तुम्हाला गाडीव धनुष्य आणि अक्षय शांता दिला आहे, कपिछत्राकडून सुमज असा रथही मिळाला आहे तुम्हाला. काशिवाय धनुष्याजवळ नक्र आपुधही आहे. मला या सर्व वस्तूंची गरज आहे. त्या मला अधार द्या ना."

अग्निहोत्रने सांगितलेल्या सर्व वस्तु त्याला वरुणाने दिल्या. अन् त्याने त्या कृष्णार्जुनांहाती सुपूर्त केल्या. कृष्णाने भुदर्शनचक्र घेतलं अन् अर्जुनाने गाडीव धनुष्य व अक्षय भाता भुक्तेला. गाडीव हे काही सामान्य धनुष्य नव्हते. ते एकटेच

लास आयुधांडाकें प्रभावशाली होतं रथ व अक्षय भाता यांनी निर्मिती विश्वकपनि सूप पूर्वीच केलेली होती. देव व असुरांच्या मुद्रात या अस्त्रांचा वापराने उपयोग केला होता.

कृष्णाने घेतलेल्या स्नानात शत्रूंना विनाश करून परत येण्याची शक्ती होती. तेथून अतर्घ्वाने हाण्यापूर्वी कृष्णाने अग्नि-होत्रला कौमोद नावाची मदाही दिली.

आयुधे स्वीकारल्यानंतर कृष्णार्जुन अग्निहोत्रला म्हणाले, "हे अग्निदेव, सांडववन काळायला आता सुखात कर. इन्द्रही तुझं काही वाकडं करू शकणार नाही अघ."

अग्निहोत्र अस्ताहाने फुलून गेला त्यानं सांडववनात प्रवेश केला आणि तेथील महावृक्ष, लतावेळी, औषधी व अन्य वनस्पति जाळू लागला. अग्नीची अक्षुण्णता सहन न झाल्याने वनातले विविध प्राणी तेथून पळून जाऊ लागले, पण कृष्णार्जुन त्यांना अडवून त्यांची अग्नीत आहुती देत राहिले. आकाशात उडून जायचा प्रयत्न करणारे पक्षी आगीची धग सहन न झाल्याने भाजून पुन्हा अग्निज्वाळांमधून स्वाहा होऊ लागले.

सांडववनाला दाहण आग लागलेली होती. जणू प्रलयच झाल्यासारखे वाटत होते. सर्व देव भयभीत होऊन इन्द्राकडे गेले. त्यांनी सांगितले की, या आगीने सोनही लोक जळून झाले होतील. त्यांनी इन्द्रांना सांडववनावर सुसलघार पायूस पाडावची विनंती केली.

जोरवार पायूस पडू लागला, पण ते पाणी खाली न पोचता अक्षुण्णतेमुळे मध्येच वाफ होऊन जाऊ लागले. ते पाहून इन्द्राचा स्वतः जरील तावा तुटून त्याने उगांभा मुसलधार पायूस पाडावची आज्ञा दिली.

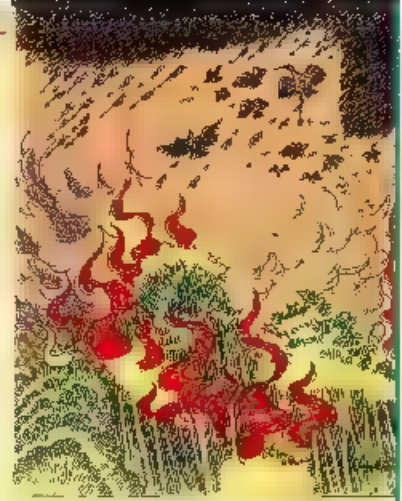
परंतु केवळ सांडववनावरच नव्हे, तर आसपासच्याही कुठल्या माणावर पाण्याचा एकही थेंब पडू नये, म्हणून अर्जुनाने जाणानी त्याच्यावर ब्रह्मांडाद्वय घालून अणू मांडवच तयार केला. यामुळे सांडववन

जळण्यात कोणतीही अडचण आली नाही. खूप काळापासून तक्षक हा त्या वनाचा राक्षक होता. कृष्णार्जुनांच्या मदतीने अग्निहोत्र सांडववन जाळण्याचे आपले कार्य सफल करणार असे जेव्हा त्याने पाहिले, तेव्हा तो मुकाट्याने ते वन सोडून पळाला व कुलसेत्री पोचला.

तक्षकाचा पुत्र अश्वसेन हा जेव्हा आपल्या बाईचा आडोसा करून पळून जाऊ पहात होता, तेव्हा अर्जुनाने त्याला पाहिले. त्याने लगेच तक्षकपत्नीचे डोके कापले अन् अश्वसेनची शेपटीही तोडली. परंतु शेपटी कापली जाऊनही अश्वसेन तेथून पळालाच.

यानंतर इन्द्र व अर्जुन यांच्यात घनघोर लढाई झाली. पण इन्द्र अर्जुनाचा पराभव करू शकला नाही. सांडववनात रहाणाऱ्या काही राक्षसांनीही युद्धात भाग घेतला. त्यांना कृष्णाने आपल्या चकाने मारून टाकले. भय नावाचा एक राक्षसही जेव्हा तेथून पळून जायचा प्रयत्न करू लागला, तेव्हा कृष्ण त्याला मारायला धावला. तेव्हा मराने अर्जुनाचा आश्रय घेतला.

अग्निहोत्र पधरा दिवसपर्यंत सांडववन जाळत राहिला. त्या वनात जेवढे प्राणी होते, ते सर्वच्या सर्व जळून खाक झाले. त्यांचवानून फक्त तक्षक, त्याचा पुत्र अश्वसेन, भय व शारजक हेच फक्त वाचले.

शारजक हे मन्दपाल नावाच्या मुतांचे पुत्र. मंदपालांनी ब्रह्मचर्यव्रत धारण करून बराच काळ तपस्या केली. आपल्या तपोबलाच्या साहाय्याने ते स्वर्गात गेले. परंतु स्वर्गात त्यांना सुख वाटले नाही. देवगणांना त्यांनी विचारले की, "स्वर्गलोकात गेला सर्व सुख प्राप्त व्हायला हवी होती, तसे का झाले नाही?"

देव उत्तरले, "तपस्या करून देवद्रोण तर तू चुकवलेस. पण पुत्र प्राप्त करून पितराचं ऋण चुकवलं नाहीस. यामुळेच तूला स्वर्गात सुख प्राप्त होत नाहीय."

तेव्हा मन्दपालाच्या मनात आले की, 'आता अपत्यप्राप्ती अगदी लवकरच

दावयाम हवीं पद्म्याना अपत्यप्राप्ती सुखान
नवकर होते, मग आपण पक्षी का बनू
नये?' मन्दपानने शारङ्गपद्म्याचे रूप धारण
केले व जरिता नावाच्या पक्षिणीकडून चार
अपत्ये प्राप्त करून घेतली. तत्पर परत
मानदी रुपात ते आपल्या जाग्रमात परतले
व लपिता नावाच्या आपल्या पत्नीसह
दाम्पत्य जीवन व्यतीत करू लागले.

या अवधीतच एकदा त्यांना खांडववन
जाळाबला निघालेला अग्निहोत्र दिसला.
आपल्या शक्तीद्वारा त्यांनी अग्निहोत्रचा अंश
ओळखला व ते त्याला म्हणाले,
"अग्निहोत्रा, खांडववनास माझी अपत्ये
आहेत. त्यांना मात्र मारू नकोस हा!"
अग्निहोत्रने ते कबूल केले. मामुळेच चारही
शारङ्गक बाचले.

काहीही असो, खांडववन पूर्णपणे जळून
झाक झाले; अग्निहोत्रची अर्जुनाची तक्रार
दूर झाली. विजयी कृष्णार्जुनांजळ त्यांनी
आपली कुतूहलता व्यक्त केली व ते निवृत्त
गेले.

इन्द्रानेही कृष्णार्जुनांच्या शौर्याची खूप
प्रशंसा केली आणि सर्व देवांसह
त्यांच्यासमोर प्रकट झाला. त्यांनी इन्द्राला
नमस्कार केला. इन्द्राने त्यांना वर मागण्याला
सांगितले, तेव्हा अर्जुनाने दिव्यास्त्रांची
मगणी केली

इन्द्र अर्जुनाला म्हणाला, "महेश जेव्हा

प्रकार होतील, तेव्हा त्यांच्या सस्रस्र मी
तुला अस्त्रं देईन." जाता जाता "तुम्हा
दोघांचा स्नेह शाश्वत होईल" असा
आशिर्वादही दिला. यानंतर कृष्णार्जुन
यमुनाकिनारीच्या आपल्या विहारस्थळावर
पोचले. त्यांच्याबरोबर मगही तेथे गेला.
त्याने अर्जुनाला प्रणाम करून म्हटले,
"महात्मा, आपणामुळेच मी खांडववनातून
त्रिकुट सुटलो. कृष्ण व अग्निहोत्र यांनी
मला तक्कीच जाळून टाकला असत मी
कशा प्रकारे या ऋणाची परतफेड करू?
मी राक्षसांना विश्वकर्मा आहे, तेव्हा आपण
म्हणस्य ते बनवून देईन मी. सांगा आपली
इच्छा, ती पूर्ण करून परत जाईन मी "

अर्जुनाने कसलीच मात्रणी न करता फक्त इतकेच म्हटले की, "तुझी बीवी फक्त मला पुरेशी आहे." परंतु मयाने हट्ट धरला की, मी काही निर्माणकार्य करूनच परत जाईन. यावर अर्जुनाने कृष्णाचा सहा विचारला. कृष्ण मयाला म्हणाला, "धर्मराजासाठी एक प्रश्न अशी सभा नाघ, ती खूप सुंदर असावी अन् त्याबरोबर तिच्यात काही दिव्य लक्षणही असावीत."

मयाने हा प्रस्ताव स्वीकारला. कृष्णार्जुन त्याच्यासह इन्द्रप्रस्थाला गेले. त्यांनी लांडववनदहनाचा पूर्ण अहवाल धर्मराजाला मादर केला. अर्जुनाने मयाला कसे वाचवले

अन् त्याच्या बदल्यात तो आपल्यासाठी कशी सभा नाघून देणू इच्छित आहे, ते सर्व धर्मराजाला कळले. त्याने मोठ्या आनंदाने मयाचा योग्य उत्कार केला.

एके जिनशी भल्या सकाळी मयाने मंगलस्नान केले, ब्राह्मणांना वशिष्ठा दिली व सभेचा बाधण्याचे काम सुरू केले. हे सवन एका मसतल स्थानी बांधायचे व त्याची लांबीचन्ही दोन्हीही व्हा हजार वीतीइतकी असावी असे ठरले.

नंतर कृष्ण द्वारकेला निघून गेला. तो अर्जुनाच्या रथातूनच गेला पांडवांनी बऱ्याच दूरपर्यंत जाऊन त्याला निरोप दिला.

निर्धारित वेळच्या आठव मयाने आपले काम पूर्ण केले. रूप पूर्वीची गोष्ट, विषपर्व नामक राससासाठी त्याला एक अश्वन बांधायचे होते, त्यासाठीच त्याने बिन्दु सरोवराच्या तटावर विविध रत्ने लपवून ठेवली होती. या वस्तूंमधेच वरुणाचा देवदत्त शंख व गदाही होती मयाने गदा भीमाला व शंख अर्जुनाला अर्पण केला.

सभानिर्मितीची मयाची पद्धत मोठी अद्भुत होती. शस्त्र त्याने काही तलाव बांधले. त्याच्या भिंतींना रत्ने, खांब्यांना वैडूर्य व पायऱ्यांना स्फटिक बडवले. सोन्याची कमळे व पासे, कासवे इत्यादि कनवली. पाणी व जमीन त्याने एकाच पातळीवर ठेवले. त्यामुळे त्याच्यातला फरक

एकदम लक्षात येत नसे. सभेच्या बाकीच्याही सर्व बाब, भिंती व चबूतयांना रत्ने बडवलेली होती. सभेन इतरही काही आकर्षणे होती. यामुळे सभा पहणाई सभमित होऊन जात.

अशी लोकोत्तर सभा निर्माण करणाऱ्या मयाचा धर्मराजाने अविचलित सन्मान करून त्याची खानगी केली. तत्तर निर्मिती कार्याची समारोहना म्हणून दहा हजार ब्राह्मणांना वाने दिली. त्यांचा आश्रिवाद घेऊन धर्मराजाने आपल्या बंधूंसह मयसमीत पवेश केला.

कितीक देशांच्या राजांनी धर्मराजाची थाडना मान्य केली. त्याला अगणित घोडे सुवर्ण, आभरणे, रत्ने, सुन्दर दास-दासी इत्यादी भेटोदाखल दिले. या भेटो आणणाऱ्यांच्यात अंग, वंश, कस्मि, आंध्र, पुष्टक, क्रिस्त, शगाध, पत्तन, सावध, केकय, करुष, कांभोज, सत्र, पौर्य इत्यादि देशांचे राजे होते. संपन्न क्षत्रियगृही तथे आले व त्यांनी पांडवांना अनेक कथा

सांगितल्या. या निमित्ताने नारदही आरिजात, दैवत आदि अपत्या शिष्यांसह तेथे आले. धर्मराजाने त्यांचे प्रह्लापूर्वक स्वागत केले.

नारदाने धर्मराजाला राजाची कर्तव्ये काय असतात याबद्दल सविस्तर माहिती सांगितली. त्याने दिकपालाच्या सभेचे वर्णनही केले. राजसूय यज्ञ केल्याने स्वर्गप्राप्ती होते असे माहिती त्याने पांडवांना दिली. हरिचन्द्रासारख्या मोठ्या राजांनी हा यज्ञ केलामुळे आज ते स्वर्गलोकात रहात असल्याचे त्यांना सांगितले. पण त्याबरोबरच सावधगिरीचा असा इशाराही दिला की, राजसूय यज्ञ विरहित पाह न पडलस तव अस बुद्ध होईल की ज्ञात अगणित जनता मृत्यु पावेल.

हा इशारा देऊन नारद धर्मराजाला म्हणाले, "राजा, मीटपणे विचार करून तुला जो निर्णय घ्यायचा वाटेल, तो घे." आणि धर्मराजाचा निरोप घेऊन नारद द्वारकेकडे निघून गेले.

चांदोबाच्या वातम्या

एक क्षणाचा उज्जीर

नव-वर्षाच्या आगमनाला एक क्षणाचा उज्जीर झाला. १९९६ हे जीप वर्ष आहे. म्हणून फेब्रुवारी महिन्यात ज्याप्रमाणे एक दिवस अधिक वाढवावा लागला, त्याप्रमाणे ३१ डिसेंबर रोजी वैज्ञानिकाने सर्व अक्षिराम घडवाळणा एक क्षण पुढे करायचे लागले. त्या पाहिले तर नव-वर्ष एक क्षण उज्जीरा जाले म्हणूनचानुसार वैज्ञानिकाने अक्षिराम घडवाळणा बदलावे लागले. पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर तीन चतुर्थांश भागात पाणी असल्यामुळे भरती-बोहरी प्रमाणे शु-भ्रयभात घडते. बहुतेकतर पाहिले. त्या बंतराप्रमाणे वैज्ञानिकाने अक्षिराम घडवाळता बदल करायला लागले.

वासनाचा कांतेचा झेज

पाण्याचे नाव काढले की वायव्यभागा भाषांनी वाढवण येते. अमेरिकेतील रॉबर्ट बरोल्लिना राज्यातील एका सतवालगत एका भाषांच्या झेजभर पाव - क्रिया करणारा जाला. त्याच्या एका झेजवाची चुरी केवी होती म्हणून त्याच्या जाला एक सोनेरी रंगाच्या कांतेचा दोळ असविण्यात आला अर्थात अक्ष क्रिया वायव्यभागा जाले करण्यात आली. केव्याचोव्हेर मध्ये नववर्षाचोव्हेर जाला.

मनु-मिथिला केव्हात ज्या दोनडणे होतले - क्रिया केवी, त्याने नेहमीच्या लहान बलांना उपभोग केला. त्यावेळी माथसला भुल हो देण्यात आली होती.

पांडा कसब

छोट्या पांडाची खेळत असताना घेतलेला प. अक्षिरामाने नेहम पांडा फोडो प्रसिद्ध झाले त्यांनी दिलोकील वायव्या विमूर्तिवचनत हा पांडा पाळला होता. याचे छोटे टोपेने बसतले, आणि छोट्यांच्या चारी बाजूंना काळ्या रंगा असतले, शरीरावर पांड्या व काळ्या रंगाचे केस असतले. पांडा हा चीन व तिबेट मधील प्राणी आहे. गेल्या १४ नोव्हेंबर रोजी प. नेहम जयंतीच्या सुमूहतावर 'पांडा कसब आणि इथिया' मधारी एक संतरीप संस्था स्थापन करण्यात आली. त्या संस्थेने नेहम क्रिस्तोफर या कसब कसब होऊ शकतात. या कसबच्या मदत झालेचे जवळ असले शहर समर्थन देतले. १४ नोव्हेंबर रोजी जेव्हा सर्व शहरात जमले तेव्हा त्यांनी 'जेटपांडा' जोडवाटोळन केले. प्रमुख टेनिश खेळाडू क्रिस्तोफर या संस्थेचे संस्थापक आहेत. त्यांनी कसबच्या सर्व शहरासदांचे शुभ चिंतन केले व संस्थेच्या अभिव्यक्तीने योजना मजपाळन सांगितल्या. तुम्हाला का दारवेचे पत्तातप कसबे जाले तर काहील कसब मिला - पांडा कसब आणि इथिया, प. कसबमधारी रोज, कसबकस, मद्रास ६०० ०२४.

चांदोबा

पुस्तकी - ४७

वास्तवी

पुस्तकी - ४७

अर्जुन

बुद्धाचे अर्जुन हे नावच मोठे वास्तवीक आहे. पण खरेच या नावाचे झाड जसेल का, असे विचारलं. महाभारताचा नायक अर्जुन याला हे नाव आपल्या पिण्याच्या-इंद्रदेवाच्या चमकदार पांड्या रंगाच्या व प्राप्त झाले होते. लष्कराच्या इतर रंभापेक्षा अर्जुनबुद्धाचे लष्कर जमत पांढरे असते, तमिळमध्ये याला वेळवेळी (चळले पांढरे). हेतूत येरमंडडी, मय्याळमध्ये स्वर्णकम, वसागीत सोनार, बंगालीत सोदाल बंदरगाडी व काजडीत अराजिता असे म्हणतात.

अशाच, बंगाल, केरळ, दक्षिण व उत्तर वेनरा (कलिकत्ता पश्चिम बिनारा) या भागात ही झाडे विपुल प्रमाणात वाढतात. वास्तवीक ठिकाणे व नदीकिनारी ती उत्तम प्रकारे वाढतात. सरे पाहता, वनेक संस्कृत रचनातून यांचा 'नदीसरजा', म्हणजेच 'नदीकिनारी वाढणारे झाड' असा मुल्लेख आढळतो.

याचे लॅटिन नाव 'टर्मिनलिया अर्जुना' असे सुचवते की याला उरीच काळाने फुले येतात. त्यांचा रंग पिचळसरपांढरा असून ती पेण्याच्या आकारात फुलतात. मध्यावर ती खूप दाट असतात. मार्च ते जून हा फुले येण्याचा काळ असतो. हिरव्याभंगार रंगचरी काची पावे

उहाडीला एकमेकांसमोर लावलेली असतात. थंडीत पावे गळत असली तरी झाड कधीच अगदी बुचबुचले दिसत नाही. गेल्यापूर्वी पानांना लांब्यासमसा लाल रंग येतो व झाड शोषित दिसू लागते.

नाकूड हलके असले तरी चांगले टिकाऊ असून त्याचा समतल्यत दाढे व शिडक्यांवाडी उपभोग करतात. शेतीकी बीजाराभाडीही याचा वापर होतो.

राक्षसाचा सौदा

सीतापुर गावात लहू नावाचा एक गरीब माणूस रहत असे. त्याला तीन मुलं अन् दोन मुली होत्या. सर्वात बोरला सोम सोडला, तर बाकी सर्वजण मेहनत करून थोडी फार कमाई करत असत. तरीही त्यांचे दिवस कष्टातच पार पडत.

सोम मात्र वक्का आळशी होता. काम तर करत नसेच, पण भुलट तीन माणसांचे अन्न मात्र तो एकटाच फस्त करी. त्यामुळे तो चांगला लठ्ठ झाला; खूप चरबी वढली त्याच्या अंगावर. दिवसाचा बराच वेळ तो झोपून काढी. लव्हेत थोडी जरी विचडली, तरी खूप आरडाबोरडा करी, अन् शेवटी वैद्याला बोलावून आणणे भाग पडे. घरच्यांच्या एकूण कमाईतला सर्वात मोठा भाग तर त्याच्याच औषधात अन् खाण्यापिण्यात खर्च होई.

चन्द्रनाथ नावाचा एक माणूस एकदा

शहरातून लहूकडे आला. तो या कुटुंबाचा दूरचा नातेवाईक होता. लहूची स्थिती पाहून तो त्याला म्हणाला, "कुठकर इयं राहून अशी हाव जिजवशील? येवढेच काम शहरात केलेत, तर मजेत राहू शकाल सर्वजण."

चन्द्रनाथच्या प्रोत्साहनाने लहू आपल्या परिवारासह शहराकडे निघाला. रस्ता एकत्र जंगलातून जात होता. थोडे अंतर चालल्यावर राज झाली. सर्वजण एका झाडाखाली बरोबर आणलेले पदार्थ खायला बसले.

सोमला बालायची मुठीच सवय नव्हती. खूप दमला तो, खूप जोरदार भूकही लागली त्याला. खणं जाधून आणलेले गळडे सोडताच त्याने जवळ चालून ते हस्तगत केले अन् सर्वांचे जेवण त्याने एकट्यानेच फस्त केले. नंतर तिथेच सर्वजण तो संद सोयी गेला.

लहूला आपल्या या थोरल्या मुलाचा अतिशय राग आला. त्याला चांगला भर

घायेचा विचार केला त्याने. पण बायकोने त्याला बडबले, नंतर लहूने सोमला तसाच जोपेत जंगलात सोडून पुढे जायच ठरवले, पण त्याची आई अन् भावंडांनी तसे करू दिले नाही.

'बोला, आता आपली भूक कशी मागवायची? आसपास कुठे फळझाडही नाहीत. नुस्त पाणीच पिऊन पांढे बरायचं म्हटलं, तर आसपास कुठे तलाव वगैरे आहे की नाही कुणाम ठाऊक! अन् असला तरी आता जंगलात दिशणान तरी कस? काय कराच हेच कळत नाहीय!" लहू हवाथ होऊन कुदमारला.

"तुम्ही फक्त खावयाच विचार करताय. मला तर इकडे जंगली जनावरांची भीती पडलीय" राज इथेच घालवणं बरं नव्हे." लहूच्या बायकोने संका फाडली.

जनावराची गोष्ट निवटाच तर्जणय घाबरले सर्वांनी ठरवले, की रात्रभर जंगल रहावं लागेल तरी चालेल, पण बापण जंगल ओलांडून जाऊ या. मग त्यांनी सर्वांनी सोमला कुठरायचा खूप प्रयत्न केला. पण काही केल्या तो काही भुटेना.

"आळशी आहे नुस्ता. थाली इथेच सोडून देऊन आपण निघून गेला तर बरे होईल. पिडा टाळून एकादाची " लहू हट्टला पेटसा. पण तरी बाकी कुटुंबीय ऐकनात

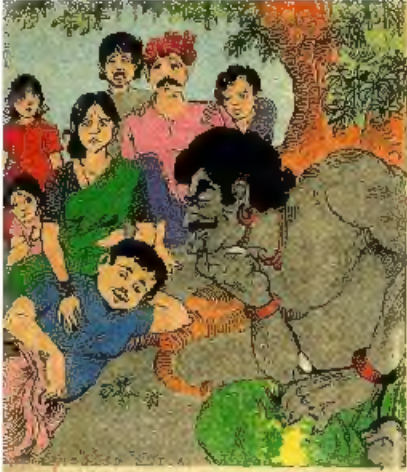
पाच गोष्टीवर त्याची चर्चा चालली होती,

इतक्यात जंगलानेक झाडावरून एक पोटली त्यांच्यामधेच येवून पडली. दिसायला लहल असली, तरी वजनात जड अशी ती पोटली बुध्दूच म्हणता, त्यात कित्येक सोन्याच्या मोहरा बाढळल्या!

लहू म्हणाला, "हे डबोलं घेवून माफण सीतापुरला परत जांयू. आणि शेतबंसीन करेवी कळत थारामात आयुष्य घालवू."

पण लहूच्या बायकोने शंका काढली, "कुषाचं धन बाहेर हे, कुणाम ठाऊक! कदाचित झडावर कुणी माणूस बसलेला असेल." अन् पुढे ती काही बांलणार, इतक्यात झाडाच्या फांदीवरून एका माणसाने खाली बुडो ठोकली. तो चांगला घट्टा कट्टा

अणि काळं कुठु होसा.

“हे धन माझ आहे. माझी अठ मानलीत तर ते तुमचेच समजा.” तो काळा माणूस म्हणाला.

लहून विचारले, “बोस, काय अठ आहे तुझी?”

काळा माणूस कोळस, “तुम्ही जो माणसं इथे हजर आहात, त्यापैकी एकाला माझ्या हवाली करायचं.”

“बोस, कोण हवं तुम्हाला?” लहून विचारले.

काळ्या माणसाने सोमचो निवड केला.

“या अंलशाला निवडलं यानं, हे एका परीनं वरंच झालं.” लहून हा प्रस्ताव लोच

मात्य केला.

पण त्याची आयको विचारी घाबरून गेली, ती म्हणाली, “अहो, अशी कशी कबुली दिलीत एकदम! हा बोस, काय, याची आयल्याला काहीच माहिती नाहीय, कमीत कमी त्याला विचारून तरी या, किंवा आपल्या मुलाशी काय काम?”

काळा माणूस कुबटपणे म्हणाला, “अता आमचा मोठा पका झालाय. यापेक्षा जास्त काही बोलणं, ससा सुळीच पसलत नाही, धन धन अन् फटकत चालू खाता इथून!”

“ठीक आहे, असंच करू आम्ही. पण अता सांग तर खरं, किंवा आमच्या सोमचं काय करणार आहिस तू?” लहून विचारले.

“सांगितलं, तर काईत वाटेस तुला. मी याचं काय करणार, हे तू न जाणणं करं.” काळा माणूस टाळाटाळ करीत म्हणाला.

पण लहून हेतुच धरला की, “ते कळल्याकरच हा सौदा होयू शकेल.” तेव्हा तो माणूस म्हणाला, “मी खऱ्या रूपत समोर प्रकट झालो की तुम्ही सर्वजण भिडून जात, हे माहीत आहे मला. मी एक राक्षस असून माणूस हे बसत आहे माझं! पण राक्षस असूनही मी नियम कसोडलेन पाळवो, नीतिमान आहे मी; म्हणून स्वतःचं खाणं मी धन देवून खरेदी करतो नेहमी.”

त्याचं बोलणं ऐकताच सोमजी आई नेहाले

रडू लागली. लहूनने राक्षसाचं धन त्याला पुरत देऊ केलं, यणं त्याने साफ नकार दिला. तेव्हा कुटुंबातली सर्व माणसं एक एक करून पुढे गेले, “मला सा, मला खा, सोमला सोडून दे.” असं म्हणू लागली.

पण राक्षस स्पष्टपणे म्हणाला, “तुम्ही सर्वजण बगदी काडीपहिलवान आहात, तुम्हाला कुणाला खावून माझं पोट नाही भरणार. माझी भूक नाही भागणार. हा तरुणच फक्त बांगला घट्टा-कट्टा आहे. बांगली चरबी चढनीय याच्या अंगावर, मला हाच आनडला, हाच हवा मला!”

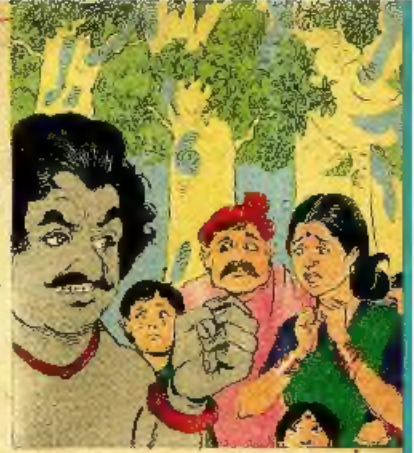
लहूनच्या कुटुंबातले सर्वजण रडू लागले, राक्षस हसत म्हणाला, “रड, रडू रडून घ्या! तुमच्या रडण्यामुळे हा बांग तरी होईल. मी तर जोमल्या नापासाला नाही साप.”

बास, सर्वांनी एकदम रडणं बन्द केलं, सोम अजूनही भक्त जोपलेला दिसला राक्षसाला.

“हा तर सकाळपर्यंत झुठणार नाहीसं दिसतयं. माझा तर असाही नियम आहे की, जे काही खायचं, ते अंधार संपण्यापूर्वीच खायचं.” असं म्हणत राक्षस विचारात पडला.

सोम सकाळ होण्यापूर्वी झुठणं शक्यच नव्हतं, त्याची ती नेहमीचीच सवय होती, त्यामुळे ‘आता सोम नकीच वाचणार’ अशी त्याच्या कुटुंबियांचो खात्री झाली.

पण राक्षसाने हार न मानायचं ठरवलं, तो

प्रयत्न करत राहिला. अंगलात जावून तो बार हत्ती घेऊन आला, ते हत्ती प्रयाणक आवाज करत झाडाभोवती फिरू लागले. तरी सोमची झोप जराशीही चाळवली नाही.

राक्षस पुन्हा एकदा बांगलात जावून दोन सिंह घेऊन आला. अन् त्यांच्या शोषट्या जोरजोराने पिरगळू लागला. सिंह वेदनेनं गरजत राहिले. त्या गर्जना जंगलभर दुमदुमत राहिल्या. पण सोमवर त्याचा डिम्पमुद्रा परिणाम होईना. तो जराही हलला नाही. राक्षसाने आणखी एक कुपाय योजला. दोन जंगली मांजर पकडून आणून त्यानं त्यांचं भांडण लावलं, ती मांजर भयानक आवाजात एकमेकांवर गुरगुरून तोडनं विचित्रसे आवाज

जातू लागली. पण सोनच्या चोरण्याचं त्यांना खुलट सावच दिली.

पहारा पहाता सकाळ झाली. राक्षसानं लहूला म्हटलं, "तुम्ही लोक आता आपल्या गावी परत जा. मी बरोबर एक वर्षीन परत येईन. त्यावेळी या तुंदिनतूनला माझ्या हवाली कर. त्यावेळी त्याला दिलं नाहीस, तर माझी रक्कम परत कर."

"आम्हाला नकोच आहे तुझं धन. आताच ये नं परत." लहूची बायको म्हणाली.

"अहो! तसं नाही होणार. एकदा सीदा झाला, तो पक्षाच समज. पुढे काय करायचं हे सांगितलंय मी, अन् ते तुला मानायलाच हवं." म्हणून राक्षस तिथून निघून गेला.

आणखी थोड्या वेळानं सोमू जागा झाला. आईनं त्याला सारी हकीकत सांगितली. ती नंतर म्हणाली, "तू दुसरीकडे कुठे तरी निघून जा. जन् एक वर्ष संपल्यानंतर ये परत."

आश्चर्य प्रकट करत सोमू यावर म्हणाला, "का आई? जकळ धन मळतं, तेंव्हाही तू माझं चांगलं पालनपोषण केलंस. आता पैसा

आहे, तर मला दुसरीकडे जायला सांगते आहेस?"

"अरे पण तू इथं असलास, तर सहा पैसा खलास होलून बाईल. म्हणूनच काही दिवस दुसरीकडे जा रहायला. राक्षस जेव्हा एक वर्षानंतर येईल, तेव्हा त्याला धन परत करू अन् त्याच्या तावडीतून मुक्त होऊ." आईनं ग्यायच्या करून सोमूला सांगितलं. पण सोमून आईच्या बोलण्याची मुळीच पर्वा केली नाही. आळशीपणा आता त्यानं सोडून दिला अन् तो मेहनत करू लागला. सगळीं कमी धाडू लागला तो. त्याच्या शरीरावरची करबीही कमी झाली. आणि तोही हळुहळू इतरांसारखच बारीक, वाळकुडा होत चालला.

एक वर्षानंतर आलेला राक्षस त्याला पाहून म्हणाला, "बेव्या वर्षीचा गोलमटोल असलेला तरुण हाव?" अन् चिडून आपलं धन घेऊन तो परत गेला.

लहूच्या कुटुम्बानं समाधानाचा थंड श्वास घेतला अन् म्हटलं की, "राक्षसाच्या सौचामुळं फायदाच झाला की आपला!"

राजा आणि राजर्षि

कर्तृ देशाचा राजा वसंत मोठा प्रामाणिक होता. तो स्वतःला आपल्या प्रजेचा सेवक मानत असे. म्हणून राजाना मिळणाऱ्या वैभवापासून तो दूर रहात असे.

कर्तृ देशाचे राजभवन किताब होते. त्यात रत्नास चालने होती, एक नाट्य-शाळा होती आणि पांच मर्क सोयींनी युक्त स्नानगृहे होती. शंभर सेवक आणि पन्नास सेविका राजभवन स्वच्छ ठेवण्याच्या कार्या गुंतलेल्या असत. शीम करून व उमदे शिपाई रात्रंदिवस राजभवनावर पहारा देण्याचे काम करीत.

राजा झाल्यावर वसंतने या राजभवनाचे रूपांतर कलाकेन्द्रात केलं. विविध कलाकारांना कलेचे प्रशिक्षण देण्याची व्यवस्था केली. स्वदेशांतोच नव्हे तर विदेशातून ही प्रसिद्ध कलाकार इथे येऊन नाट्य, नृत्य, संगीत, चित्रकला आदींचा अभ्यास करीत. वसंत स्वतः किल्ल्याच्या आत एका

छोटेशानां घरात राही. त्याच्या घरात मुल्यवान वस्तु त्याने ठेवल्या नव्हत. महिला भरासाठी आवश्यक ते सामान खरेदी करून तो घरात व्यवस्थित ठेवत असे. आपल्यासाठी आवश्यक त्या सुसोयी त्याने घरात करून घेतल्या होत्या.

याच वेळी विकल्प देशाचा राजकुमारी विनीला हिचे स्वयंवर जावे. वसंत या स्वयंवरासाठी गेला. त्याच्या मौढ्यावर मोहित होऊन विनीलाने वरमाला त्याच्या गळ्यात घातली.

विनीलाचा हात आपल्या हाती घेत वसंत म्हणाला - "या दणापासून तू माझी धर्मपत्नी आहेस. विकल्प राजाला माझी नष्ट प्रार्थना आहे की त्याने तुला राजोक्ति अनकारांनी न सजविता माधारण क्सांसह माझ्या बरोबर पाठवावे. बेट-वस्तूचा स्वीकार माझ्या तंत्राने वसंत नाही!"

बांदोबात पंचवीस वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट

कार्यक्षमतेनेच शक्तिशाली बनला. त्यांनी देशाचे शासन माझ्यावर सोपविले. मी बालपणापासून देशाच्या संरक्षणाचा भार उचलला. लहानपणापासून त्यांनी मला प्रशिक्षण दिले. राजा बनल्यावर मी केवळ राज्यभार संभाळला, राज्यधन नव्हे. मी राजवैभव स्वीकारले नाही. मी आपल्याला प्रजेचा सेवक मानतो आणि राजासाठी निर्धारित वेतन फक्त घेतो. आपली आवक लक्षात घेऊन एका छोटीशा घरात राहतो आणि आपल्या आवश्यक वस्तु तरेची करतो.” वसंतने आपल्या शाही जीवन-पद्धतीचा परिचय करून दिला.

नाराज होत विवल्पर राजा म्हणाला -

“विनीलाला मी मोठ्या क्रोध-कैतुकाने लहानाची भोटी केली. वैभवात राहण्याची तिला सजय लागली आहे. तुमच्या बरोबर राहून तिला राजवैभव उपभोगता येणार नाही. विनीलाला हे अगोदरच माहीत असतं, तर तिने अशी चूक केली नसती. तुम्ही राजर्षि आहात, वैराग्यसंपन्न आहात, माझ्या मुलीचे जीवन तुम्ही दुःखाने भरून टाकले. हे उचित आहे का?”

आपल्या वडिलांता बांबवीत विनीला म्हणाली - “ताहीं पिताजी, मी काही चूक केली नाही. माझा निर्णय अटळ आहे. पतीचे अनुगमन करणे हाच माझा धर्म! आम्ही उभयतां त्यांच्या आदर्शांचे पालन करीत

जिवनानंदचा उपभोग घेऊ. आपण माझी चिंता करू नये.”

वसंत आणि विनीला आपल्या देशात पोचले. विनीलाने जेव्हा किल्ल्यात प्रवेश केला तेव्हा आपले छोटेखानी घर पाहून तिला वाईट वाटलं. तिने पतीला विचारले - “हे घर महाराणीला राहण्यायोग्य आहे का? याहून मोठं घर आपल्याला मिळणार नाही का?”

हसत वसंत म्हणाला - “विनीला, जर एखाद्या देशात शासन करीत असले तर त्याला महाराज म्हणतात, जर मी राज्य कारभार चालवीत असेल तर लोक मिला महाराणी म्हणतात. तू महाराजाची पत्नी फक्त आहेस. मला दरमहा या घराचं भाडे द्यावं लागतं. मला दरमहा या घराचं भाडे द्यावं लागतं. मिळणाऱ्या

वेतनात याहून अधिक मोठं घर आपल्याला घेता येणार नाही.”

विनीलाला हे सगळं बोलणं पटलं नाही. पण आपल्या सुंदर पतीवरला तिने ते सहन केलं. त्या घरात एक दास, एक दासी नि एक पहारेकरा घेतो होता. त्या तिघांकडून जमेत नेवही कामे ती करून घेऊ लागली. एक दिवशी ती वसंतला म्हणाली - “तुम्ही नसलात म्हणजे मी अगदी कंटाळून जाते. एकटी काय खेळ खेळू? कोणता सैराण नाही, काही जेजाचे साहित्य नाही, सगळं जीवन तोरसबाणं चाललंय!” विनीलाने आपली व्यथा ओकून टाकली.

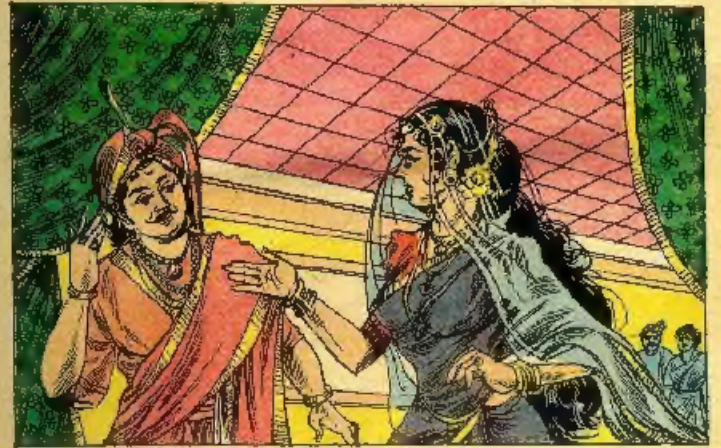
वसंतने समजाऊन सांगितले - “आपला भयकालीन वेतन घ्यावं लागतं. मिळणाऱ्या

वा गोष्टी पेलून विनीलाच्या पित्याला मोठे आश्चर्य पाडले. ती म्हणाला - “पिताहाच्या घेऊन आपल्या मुलीला काही भेट-वस्तु देणे माझे कर्तव्य आहे. त्यांचा स्वीकार अवश्य करावा.”

“प्रजेच्या धनानून दिलेल्या भेटीचा स्वीकार करणे माझ्या तंबात बसत नाही. आपण कमवलेली संपत्ति आपल्या जवळ असेल तर आपण विनीलाला भेट-स्वरूपात काही देऊ शकता!” वसंत म्हणाला.

विनीलाच्या वडिलांनी विचारले - “तर मग आपल्या वडिलांकडून आपल्याला जे धन मिळाले ते त्यांनी स्वतः मिळवलेले का?”

“होय विवल्पर राज, कर्पूरदेश त्यांच्या

देखरेब असे, त्यामुळे प्रजेचे नित्य हितसाधन होई. एक ममर्थ शामक कामा वेतनावर काम करीत आहे हे पाहून त्यांनी ही कर्मा वेतनावर सेवा करायला सुरुवात केली.

एके दिवशी विन्यास नावाचा एक तपस्वी राज्यात आला. वसंतने त्याचा स्वागत-मस्कार केला. त्याने वसंतची खूप तारीफ केली आणि आपला येण्याचा उद्देश त्याला सांगितला.

विन्यासने अनेक वर्षे हिमालयात घोर तपस्या केलेली होती. अश्वार तपोचल प्राप्त केले. प्रत्यक्ष परमेश्वर प्रियामपुढे येऊन म्हणाला - "हे तपस्वी, प्रजेचे येथे हेच ज्या राजाचे श्रेय आहे, असा एकदा राजाची इच्छा पूर्ण करून ये. नंतर तुला मोक्ष मिळेल."

विन्यास अशा राजाच्या शोधार्थ निघाला. त्याला प्रमेनजित नावाचा एक राजर्षि भेटला.

परंतु प्रमेनजित विन्यासाला म्हणाला - "तपस्विन्, मी एक राजर्षि आहे. माझी अशी काही इच्छा नाही. माझ्या राज्यात नित्य भुव-शान्ति रांदावी होच माझी एकमात्र इच्छा होय. माझी ही इच्छा कित्येक योग्य आहे हे मला माहीत नाही. कर्पूर देशाचा राजा एकच एक प्रामाणिक व आदर्श राजा आहे. तु त्याला जाऊन भेट आणि मग काही निर्णय घे."

यामाठीच विन्यास आता वसंतकडे आला होता. तपस्याचे बोलणे ऐकून वसंतने बोडा येऊन विचार केला. नंतर तो विन्यासाला

म्हणाला - "मृनिवर, या देशाचा भूमी व मंपट ठेवणे हा माझा धर्म होय. दक्षनेने शासन करून मी आपली जबाबदारी पार पाडीनच. हा भार मी परमेश्वरावर टाकणार नाही. यामाठी मला परमेश्वराची कृपा-इष्टि तका. होय, कुरमतीच्या बेली विलास करावेम मला ही वाटने. माझी ही इच्छा पूर्ण झाली तर माझ्या फलीला हो सतोष मिळेल. जर यान काही अनुचित नसल, तर माझी हो अनुप इच्छा आपण पूर्ण करू शकता."

हे सर्व ऐकून विन्यास प्रसन्न झाला. वसंतच्या हाता एक बाहुली ठेवून त्याने सांगितले - "राजन्, आजपासून ही बाहुली तुझी इच्छा-पूर्ति करील. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव. या बाहुलीचा उपयोग केवळ तुच करू शकशील. अन्य कोणी नाही."

आपल्याने वसंत म्हणाला - "मृनिवर, आपण प्रमेनजितलाच वर दान असे मला वाटतं होतं. प्रमेनजित व मी या दोघात प्रमेनच अधिक मिःस्वार्थी आहे. त्याला काही इच्छाच नाहीत. असे असताना आपण हा वर

मला करामार्ज देत आहात?"

हसन हसन विन्यासने स्पष्ट केले - "प्रमेनजित राजर्षि आहे. तो इच्छांच्या पलाकडे ओचनेला आहे. असा माणूस भोग-विलासासमून दूर राहिला तर त्यात विशेष असे काय? आणि तू? तू मान विश्वासमान ममर्थ राजा आहेस! विलासमय जीवनाची तुला आवड आहे, पण त्यामाठी तू राजकाशातून काही घेतले नाहीस. म्हणून माझ्या दृष्टीने तू प्रमेनजितहून महान आहेस. विलासी जीवनाची आशा बसेल, तर एक राजा म्हणून प्रजेचे धन तुला खर्च करता आले असते, पण तू आपल्या मनावर नियंत्रण ठेवलेस. मला हा प्रामाणिकपणा निःसंशय प्रशंसनीय आहे. म्हणून माझा हा वर प्राप्त करण्याचा तुला अधिकार आहे."

यानंतर वसंत तपस्थाने दिलेल्या बाहुलीच्या माध्याने सूक्ष्मय जीवन जगू लागला. परंतु तो महत्त्व देत असे प्रजेच्या कल्याणाला! त्याच्या राज्य-काळात प्रजेला कशाचा कमतरता पडला नाही.

